Маърифат

Халқ зиёлилари рўзномаси

1931 йил 4 июлдан чиқа бошлаган

1992 ЙИЛ 12 МАРТ, ПАЙШАНБА

№ 30 (5626).

Баҳоси: обуначига 16 тийин, сотувда 60 тийин.

ХАЛҚ ПЕДАГОГИКАСИ— ТАРБИЯНИНГ БОШ ОМИЛИ

Рўзномамизнинг олдинги сонида хабар қилинганидек, Тошкент шаҳар ҳокимияти халқ таълими бош бошқармаси Қори-Ниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти Тошкент шаҳар маҳаллалар кенгаши, республика педагогика жамияти томонидан «Миллий қадриятимиз — мактаб ва маҳаллаларда тарбия ишларини олиб боришда муҳим омил» мавзусида уюштирилган илмий-амалий конференцияда кўпчиликни тўлқинлантираётган долзарб муаммолар қизғин муҳокама қилинди.

Шуни қайд этиш керакки, анжуманда «Мактабларда таълим-тарбия муаммоларининг замон талабига монанд ечимлари ҳақида» деган мавзуда маъруза билан чиққан Ўзбекистон халқ таълими вазирининг ўринбосари, Тошкент шаҳар ҳокимияти халқ таълими бош бошқармаси бошлиғи Ҳ. Қ. Йўлдошев ҳам, «Миллий қадриятлар ёш авлодни тарбиялашда муҳим омил» мавзусида маъруза қилган Ўзбекистон Педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти директори, Тошкент шаҳар маҳаллалар кенгаши раиси, тарих фанлари доктори Қ. Ф. Фозилхўжаев ҳам тарбиявий ишларни замон талаблари даражасида ташкил этиш, унутилаётган халқ анъаналари, Шарқ педагогикасини турмушга жорий қилиш ҳақида фикр-мулоҳазаларни баён этишди, мактаб, оила ва жамоатчилик ҳамкорлигини мустаҳкамлаш юзасидан амалга оширилаётган иш тажрибалари ҳақида сўз юритишди.

Маърузада қайд этилганидек, халқимиз ёшларнинг иқтисодий ва ижтимоий янгилаш дастурини бажаришдаги имкониятларига умид билан қарайди. Афсуски, тарбияда таркиб топган анъанавий сиёсат каммаҳсул бўлиб чиқди, шахсга нисбатан ота-боболаримиз тажрибаси ва замонавий талабларни ўринли уйғунлаштиришга асосланган янги дастурлар энди шаклланмоқда.

Биз узоқ вақт мобайнида ўртамиёна ўқувчини назарда тутиб, болаларни бир хил ўқитиб келдик. Бунинг натижасида тарбияланувчиларимиз ўқишга салбий муносабатда бўлди. Хўш, бунинг учун фақат ўқувчиларни айблаш тўғрими? Таҳлиллар шуни кўрсатдики, мактаб ўқув дастурлари ўта мураккаб тузилган.

Айрим фанларга ажратилган соатлар нисбати ҳам талабга жавоб бермайди. Бизда мусиқа, жисмоний тарбия, расм фанларига ажратилган ўқув вақтининг 2 фоиздан сал кўпроғини ташкил қилади. Ваҳоланки, Япония, АҚШ давлатларида бу кўрсаткич 12—15 фоизга тенг. Шу тариқа биз ўқувчиларда маънавиятни шакллантирувчи, жисмоний саломатлигини мустаҳкамловчи дарсларга иккинчи даражали масала деб қарашга одатланиб қолдик.

Энди эски қолиплар бузиляпти. Жойларда иқтидорли болалар билан ишлашга эътиборни кучайтириб, иқтидорли болалар мактаби ёки лицей ва гимназиялар очмоқдамиз. Бу ерда болаларнинг ижодкорлик имкониятлари аниқланиб ривожлантирилади. Техник йўналишдаги 300-мактаб-лицейи иқтидорли ўқувчиларни ўқитишга мўлжалланган. Бу ерда шуғулланиш учун ҳамма шароит муҳайё. Ҳар бир синфдаги ўқувчилар сони 15-20 кишидан ошмайди.

Таълимнинг табақалаштирилгани, ижодий иқлим, олий ўқув юрти дастурига яқинлаштирилган дин, жаҳон ва миллий санъат тарихи, фалсафа, техник фанларнинг ўқитилиши таълимни жозибали қилиб юборди.

Машғулотларни олий ўқув юртларининг муаллимлари ва энг яхши ўқитувчилар олиб борадилар. Лицей учун қўшимча маблағни эса меҳнат жамоалари, ҳомийлар, ноҳия ҳокимияти ажратмоқда. Яна уч йилдан сўнг лицейни бир гуруҳ ёшлар битириб чиқишади. Бу талабалар нафақат ўзимизда, балки чет элларда ҳам муваффақият билан ўқишлари мумкин.

Бундай лицей ва гимназия синфлари 16 та мактабда фаолият кўрсатмоқда.

Ёшларнинг маданий меросга қизиқишини ҳисобга олиб, 254-мактаб педагогик жамоаси олий ўқув юртлари кафедралари билан ҳамкорликда «Маданий меросга ихлос» дастурини ишлаб чиқди. Бу ишга олимлар, тарихчилар, археологлар, адабиётшунослар, шаҳарнинг йирик илмий кадрлари жалб этилган.

Айрим фанлар чуқур ўқитиладиган синфлар, ўқувчилар ва уларнинг ота-оналарига манзур бўлиб бормоқда. Ҳар бир ўқувчи шаҳардаги ихтисослашган 156 та мактабдан бирортасини танлаб олиши мумкин. Бу оқим кетидан эргашиш деган гап эмас, аксинча, ҳар бир ўқувчининг билим олишга бўлган эҳтиёжини тўлароқ қондириш учун таълим шаклларини излаш демакдир. Биз бундай муаммони олий ўқув юртлари билан ҳамкорлик қилгандагина ҳал қилишимиз мумкин. Бош бошқарма билан Тошкент автомобиль йўллари институти, Беруний номидаги Тошкент техника дорилфунуни, кимё-технология институти билан тўғридан-тўғри шартномалар тузилди. Шу шартномалар асосида 76, 110, 273, 256-мактабларда ихтисосли синфлар очилди. Бу синфларга қабул аъло ўқийдиган ўқувчилар ҳисобидан танлов асосида олиб борилади. Бош бошқарманинг иқтидорли болалар учун синфлар ташкил қилиш бўйича Республика Фанлар академияси билан тузилган шартномаси ижодий алоқаларни ривожлантиришга яна бир турткн бўлди

60 дан ортиқ мактаб, 6 та ҳунар-техника билим юрти институтлар билан бўлажак абитуриентларни танлаш ва тайёрлаш юзасидан ўзаро манфаатли шартномага эга. Бу шартномаларда олий ўқув юртига имтиёзли қабул ҳам кўзда тутилган. Ҳозирги кунда шаҳар мактабларида 13 фан доктори, 184 фан номзоди ва олий ўқув юртларининг 287 ўқитувчиси билим бермоқда.

Маърузачи миллий қадриятларни тиклаш, ёшларда юксак эътиқодни тарбиялашда «Одобнома» дарсларининг тутган ўрни, миллий ифтихор масалаларига атрофлича тўхталиб ўтди.

Миллий мактабнинг оёққа туриши — шахс миллий маданиятини шакллантириш, миллий ўзлигини, тарихий хотирани тиклаш, болаларни она тилига ҳурмат, миллий анъаналарга садоқат руҳида тарбиялаш имконини беради.

Биз ота-оналарнинг фарзандларини ўз тилларида ўқитиш истакларини доимий равишда ўрганиб келаяпмиз. Бунинг натижасида таълим ўзбек тилида олиб бориладиган болалар боғчалари, мактаблар, ҳунар-техника билим юртлари тармоғини бирмунча кенгайтирдик.

Динда ота-боболаримиз томонидан ишлаб чиқилган инсонийлик моҳияти, ахлоқи акс этади. Шу муносабат билан биз «Дин тарихи»дан факультатив курсларини жорий этаяпмиз, оқсоқолларнинг ваъзларини, ўқувчиларнинг маҳалла кексалари билан учрашувларини ўтказаётирмиз. Мактабнинг вазифаси ўқувчиларнинг диний илмларга бўлган қизиқишларини ахлоқий-маънавий қадриятларни эгаллашга йўналтиришдан иборат.

Бугун ҳар томонлама билимдон, ахлоқий пок авлодни тарбиялаш бўйича умумий мақсадларимизни аниқ белгилаб оладиган пайт келди.

Маънавиятимиздаги етишмовчилик тарбияга меҳнат кўникмасининг етишмаслиги билан бевосита боғлиқ эканлиги кўзга ташланмоқда. Болаларда ёшликдан бошлаб меҳнат тарбияси кўникмалари шаклланар экан, халқ педагогикаси энг аввало, ўсиб келаётган авлодни яратувчилик меҳнатига, мустақил ҳаётга тайёрлаш масаласини қўяди.

(Давоми 3-бетда).

САХОВАТ

Сирдарё вилоятида 14 март «Меҳр-мурувват ва саховат куни» деб эълон қилинди. Шу куни моддий ва маънавий ёрдамга муҳтож хонадонларга, болалар уйи ва интернатларга хайрия ёрдами кўрсатилади.

Бундай тадбирдан Сирдарё ноҳияси маорифчилари ҳам четда қолмаяпти. Жумладан, «Малик» давлат хўжалиги ҳудудида жойлашган «Юлдузча» болалар боғчаси ходимлари бир кунлик иш ҳақларини «Меҳр-мурувват» жамғармасига ўтказдилар. Шунингдек, ноҳиядаги 9 ва 23-мактабларнинг меҳнат жамоалари ҳам жамғарма ҳисобига пул ўтказишди.

Даврон БЕК.

ШАРОИТ ЗАРУР

Ҳозиргача болаларни мактабга қабул қилиш борасида бир тўхтамга келинмади. Аввалига олти, энди эса етти ёшдан дейишмоқда. Бу сарсонгарчиликдан ота-оналар ҳам, мактаб муаллимлари ҳам кўп ташвишланмоқда.

Олти ёшли болаларни мактабга қабул қилиш фақат шаҳар мактабларида тажриба қилиб кўрилган бўлиши мумкин. Қишлоқ мактабларида эса бу усул тажриба ва синовдан ўтказилмаган. Бундай янгиликни жорий этишга қишлоқ мактаблари тайёр эмас, деб ўйлайман. Чунки уларнинг ўқиши, овқатланиши, дам олишлари учун қулайликлар йўқ. Ҳаттоки, айрим мактабларнинг томи ҳозиргача шиферланмаган. Бундай ҳол Чироқчи, Яккабоғ, Қамаши, Деҳқонобод каби ноҳияларнинг кўпгина жойларида учрайди. Шундай экан, олти ёшлиларни хароба жойларда ўқитишнинг ўзи бўладими?

Бошланғич синф ўқувчилари учун махсус чизиқли дафтарлар умуман йўқ. Қуруқ сафсатабозлик билан болаларга билим бериб бўлмайди. Истардимки, агар бирон-бир тажриба мактабларда қўлланилмоқчи бўлса, бевосита рўзнома орқали ёритилиб, муҳокама қилинса, мақсадга мувофиқ бўларди.

М. МУРОДОВ,
Чироқчи ноҳиясидаги 126-ўрта мактабнинг бошланғич синф ўқитувчиси.

«Ўқитувчи—92»: унутилмас кунлар

СУРАТДА: «Ўқитувчи-92» кўрик-танловининг иштирокчиси Ш. Юсупова.
А. МАМАДАМИНОВ тасвири.

МЎЪЖИЗАСИЗ МЎЪЖИЗАЛАР

ТАЪЛИМ ВА САНЪАТНИ УЙҒУНЛАШТИРИБ

Албатта, ўқитувчи бир соатлик дарс жараёнида педагогик маҳоратини, бутун иқтидорини ишга солмоғи лозим. Бироқ муаллим нотаниш синфда, 45 дақиқалик дарсда ўқувчиларнинг қалбини ром этишга улгура олармикин? Биз Фарғона вилояти Охунбобоев ноҳиясидаги 13-ўрта мактабнинг риёзиёт фани муаллими Ҳамиджон Олимовнинг дарсида шу каби жиҳатларга алоҳида аҳамият беришга ҳаракат қилдик.

Моҳирлик билан ижро этилган санъат асари жўшқин қалбларни идора эта олиши барчага аён. Аммо уни риёзиёт фанига қориштириб юбориш ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Куй янгради (дарс бошланди). Муаллим қўлидаги тор сеҳрли нола тортмоқда. Ўқувчиларнинг қалби тўлқинланиб кетди. Тўлқинларни устоз моҳирлик билан риёзиётга улади.

Синф тахтасига янги мавзу битилди: «Касрларни кўпайтириш».

Ҳамид ака ўқувчиларга тахтада ёзилган мавзунинг моҳиятини тушунтирди ҳамда риёзиётдан «Диктантлар тўплами»ни тарқатди. Шундан сўнг уч нафар ўқувчини синф тахтасига жалб этди ва улар шу мавзуга оид мисолларни еча бошладилар.

Муаллим, «Ўтирган жойида ишлаганлар ҳам баҳоланади», дея бошқа ўқувчиларни огоҳлантириб қўйди.

...Синф тахтаси ёнидаги ўқувчилар бажарган бир неча ишларни кўпчилик бўлиб, яъни устоз бошчилигида биргалашиб таҳлил этишга киришдилар. Муаллим барчанинг диққатини бир нуқтага қаратган ҳолда тахтадаги мисолларни осонгина, қисқартириш усули билан ечиб кўрсатди. Шунингдек, Ҳ. Олимов мисоллар таҳлилига бироз бошқачароқ ёндашди. Масалан, бўрининг массаси қуённикидан кўплигини топиш учун кўргазмали қуролдан мукаммал фойдаланди.

Ҳамид ака мавзуга чуқур ёндашиб борар экан, ўқувчиларга ҳаётда асқотадиган шкалали тарози, фоизлар жадвали бирликлари ҳақида тушунча бера олди. Қисқаси, болалар билан ҳамжиҳатликда дарс ўтиш услуби ўзини тўлиқ оқлади. Синфдаги 11 нафар ўқувчи «5», уч нафар ўқувчи «4» баҳога эга бўлдилар. Муаллим торни қўлга олди ва ўқувчилар билан ҳамкорликда «Оламни сақланг, дўстлар!» қўшиғини ижро этдилар. Қалблардаги тўлқинлар яна ўзанга тушди. Шундай қилиб, таълим ва санъатни уйғунлаштира олган ижодкор муаллимнинг дарси барчада таассурот қолдирди.

Машҳур «Наманганнинг олмаси» ашуласининг куйи ЭҲМ хонасидаги компьютердан таралди. Наманган вилояти Тўрақўрғон ноҳиясидаги 8-ҳунар-техника билим юрти ўқитувчиси Содиқжон Тожибоевнинг 110-мактабдаги машғулоти шундай бошланди. Куй тугагач, синф ўқувчилари олдида дўпписи ярашиб тушган ўрта бўйлик йигит пайдо бўлди. У ўқувчилар билан саломлашди.

С. Тожибоев:

— Ўтган дарсда «Бейсик тилидаги операторлар» мавзуси ўтилган экан. Шу мавзудаги атамаларнинг қайси бирига тушунмай қолгансиз?

— Тушунганмиз, — дейишди ўқувчилар бараварига.

— Хўп, ундай бўлса, айтинглар-чи, оператор нима? Дастур нима? Қани, ким жавоб беради? Шуҳратбек, тахтага ёзиб тушунтириб беринг-чи. Бошқа ўқувчилар эса ўзларига осон бўлиши учун карточкадаги саволларга компьютерлар орқали жавоб беришлари мумкин.

Содиқ ака уларга тарқатма материалларни узатади.

11-«А» синф ўқувчиси Ш. Зиёвуддинов синф тахтасига формулаларни ёзиб тушунтира бошлади: изоҳ айлана чизиш, туркум, ўтиш, мусиқа (махсус белгилар билан) ва ҳоказо операторлар.

Ўқитувчи унинг жавобини «5»га баҳолади. Сўнгра, ўқувчиларга юзланиб, «Алгоритм ўзи нима?» — деб савол берди.

Ф. Ҳайбатова: — Алгоритм тушунчаси — буюк Ўрта Осиёлик олим Муҳаммад ал-Хоразмий номининг лотинчада ифодаланишидир.

С. Тожибоев (тўлдиради): — Йўқ. Алгоритм бу ЭҲМда масалани ҳал этиш учун зарур бўлган йўл-йўриқ, кўрсатма ва тенгламалар тўпламидир.

С. Тожибоев ўқувчиларга топширилган амалий ишларни текшира бошлади. Иккинчи машинадаги ўқувчи операторлардан фойдаланиб вазифани тўлиқ бажарибди. Натижа қуйидагича:

«Одами эрсанг
демагил одами,
Оники йўқ халқ
ғамидин ғами».

А. Навоий.

Биринчи машина экранида экологик тарбияга оид сўзлар пайдо бўлди: «Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш — умумхалқ иши».

Ўқувчиларни одамийликка, Ўзбекистон тарихини билишга ундайдиган амалий, назарий дидактик материалларни устознинг ўзи тайёрлаган. Унда экологик тарбия масалалари ҳам бор. Болаларнинг саводхонлигини оширишда бундай машғулотларнинг аҳамияти катта эканлигини ҳакамлар ҳайъати аъзолари ҳам бир овоздан таъкидлашди.

Ўтган дарс тўлиқ такрорлаб бўлинганидан кейин ўқувчилар бир сидра «4» ва «5» баҳолар билан рағбатлантирилди.

С. Тожибоев «Чизиқни ўрганиш муҳаррири» деб номланган янги мавзуни ва функционал тугмачаларнинг белгиларини тушунтира бошлади (уларнинг ҳаммасини махсус белгилар билан ёзди): 1. Кесма. 2. Айлана чизиқ. 3. Тўртбурчак ясаш. 4. Тўлиқ бўяш. 5. Рангни ўзгартириш. 6. Қадамни камайтириш. 7. Қадамни орттириш. 8. Хотирага юклаш. 9. Муҳаррирдан чиқиш...

— Мисол учун, — дейди муаллим болалар эътиборини ўзига қаратиб, пайнтер дастури орқали юзлаб хил рангдаги кўриниш ва чизиқлар ҳосил қилиш ва ёзиб олиш мумкин. Унда ранглар омборхонаси мавжуд. Янги мавзу ўтилган заҳотиёқ ўқувчилар компьютерда машқ бажаришга киришишди. Машғулот тугашига бир неча дақиқа қолганда, ўқувчиларга қисқа муддатда машина ўйлаган сонни топиш вазифаси берилди. Деярли барча ўқувчилар баҳоланди.

ҲАЁТ — КАШФИЁТЛАР ОЛАМИ

Биринчи турдаги дарс таҳлиллари шуни кўрсатдики, кўрик иштирокчиларининг салкам қирқ фоизи ўз имкониятлари даражасидан анча паст балл олди. Вилоят ғолибларининг баъзилари эса нотаниш синфда мароқ билан шундай дарс ўтдиларки, ҳатто улар ижодкор ўқитувчи сиймоси сифатида мактаб ўқувчилари қалбида бир умрга муҳрланиб қолди. Завқ-шавқ билан ўтилган дарслар 20 балл тартиби билан баҳоланди.

(Давоми 2-бетда).

Бозор иқтисодиёти ва халқ таълими

НАРХ-НАВОНИНГ «САКРАШИ»— ЗАРУРИЙ ШАРТ

ТЎРТИНЧИ СУҲБАТ

1985 йилнинг апрель ойида бошланган қайта қуриш давом этиб, чуқурлашиб бориб, энди ўзининг асл муддаосига етиб келди. У ҳам бўлса бозор иқтисодиётига ўтишдир. Лекин шуниси қизиқки, қайта қуриш бошланган вақтларда то Москвадаги Сиёсий бюродан бошлаб узоқ ва чет ўлкадаги оддий меҳнаткашгача ҳеч бир кишининг хаёлига қайта қуриш мамлакатни охир оқибатда бозор иқтисодиётига ўтишга мажбур қилади, деган фикр келган эмас. Нима учун? Чунки, биринчидан, бизнинг мамлакатимизда сталинизм ва турғунлик йилларида озми-кўпми қўлидан иш келадиган, мустақил фикр юрита оладиган олимлар, фозиллар ва орифлар қатағон қилиндилар, қирғинга учрадилар. Шу сабабли жамиятимизда қайта қуриш назариясини ишлайдиган, тараққиётнинг истиқболларини ёритиб берадиган олимлар деярлик қолмади. Коммунистик партия Марказий Комитетининг Сиёсий бюроси аъзолари эса асосан партия, совет дипломатия ишидан кўтарилиб чиққан кишилар бўлиб, уларнинг назарияга алоқаси йўқ эди. Буларнинг қаторида М. С. Горбачев ҳам истисно эмас эди. Иккинчидан эса, етмиш йил давомида биз ҳамма вақт социализм ва хусусий мулк бир-бирини инкор этади, социалистик жамиятда хусусий мулк бўлиши мумкин эмас, деб уқтириб келдик. Шу сабабли ҳам бозор иқтисодиётига ўтиш хаёлимизга келмасди, чунки хусусий мулксиз бозор иқтисодиёти бўлиши мумкин эмас эди.

Мамлакатдаги барча завод, фабрика, фирма, магазин ва бошқа ишлаб чиқариш, савдо-сотиқ корхоналарини хусусийлаштиришни лотинча атама маъносида «приватизация» дейилади.

Ҳозирги пайтда қайта қуриш ҳал қилувчи паллага кирди. Бунинг сабаби шундан иборатки, биринчидан, етмиш йил давомида биз авайлаб юзага келтирган умумхалқ ва умумдавлат мулкини асосан барбод қилиб, унинг ўрнига хусусий мулкчилик жамиятини юзага келтиришимиз керак. Иккинчидан эса, бозор иқтисодиётига ўтишнинг зарурий шарти — эркин баҳоларга кўчишимиз лозим.

Эркин нарх-навога кўчиш — бозор иқтисодиётига ўтишнинг энг масъул ва оғир даврларидан биридир. Бу қийинчилик ва оғирлик фақат бизнинг мамлакатда шу даражада мавжуд бўлиши мумкин. Тараққий этган ҳозирги замон мамлакатларида, масалан АҚШ, Франция, Англияда бу муаммо умуман йўқ, чунки улар ҳамма вақт бозор иқтисодиёти шароитларида яшаганлар.

Етмиш йил давомида биз қурган социализмнинг ўзига хос томонларидан бири шундан иборатки, бу жамият маъмурий-мажбурий кўрсатмалар, буйруқлар, қарорлар асосида барпо бўлди. Социализм қуриш жараёнида илмий-сиёсий иқтисоднинг қонунлари тўла равишда инкор этилди, чунки «жаҳонда социализмнинг таянчи» бўлган мамлакатнинг ривожланишини таъмин этиш, унинг Қуролли кучлари капиталистик мамлакатлар қўшинларидан устун бўлсин учун мамлакат раҳбарияти мамлакат хўжалигини ўзбошимчалик билан бошқарди. Партия ва совет органларига, Қуролли кучларга, давлат хавфсизлигига, ички ишлар қўшинларига ва бошқа қатор соҳаларга имтиёзларни таъмин этиш учун давлат ҳамёнидан раҳбарият хоҳлаган вақтда хоҳлаган миқдордаги маблағни олаверди. Шунинг натижасида етмиш йил давомида молия хўжалигимиз вайрон ҳолатга келди. Бир мисол келтирайлик. 1953 йилда СССР олтин запаси 2800 тонна бўлган. 1991 йилга келиб эса ҳаммаси бўлиб 148 тонна олтин қолган. Қани шунча олтин? Ким уни ва нималарга сарфлаб юборган? Бу саволларга олтин масаласи билан алоҳида шуғулланган кишилар ҳам қониқарли жавоб тополмадилар, чунки мамлакат олтин запасининг «хўжайини» кўп бўлган: уни Сиёсий бюро, мамлакат Молия вазирлиги, ташқи давлатлар билан алоқалар Давлат Қўмитаси ва яна бир қанча идоралар сарфлашга ҳақлари бўлган... Халқимиз айтганидек, қўйчивон кўпайган...

Ҳар бир маданиятли мамлакат, яъни ҳозирги замон даражасида иш олиб борадиган мамлакат учун бозор иқтисодиёти қонунларига риоя қилиш — зарурий тартибдир. Бозор иқтисодиёти қонунларидан фақат алоҳида ҳолатларда ва вақтинча, парламентнинг рухсати билан чекиниш мумкин, холос. Бизнинг «социалистик, планли равишда бошқариладиган жамиятимиз»да эса иқтисодиёт қонунлари умуман оёқости қилинган, бозор иқтисодиёти қонунлари эса буржуазия жамиятининг ваҳший қонуни деб назар-писанд қилинмаган.

Ҳолбуки, маданиятли давлатда жамики ишлаб чиқарилган нарса бозор орқали, хусусий дўкон орқали эркин савдо-сотиқ жараёнида ўзининг ҳақиқий нархини билиши ва аниқлаши керак. Мол-товарнинг бозори касодми, эгаси нархни туширишга мажбур, мол-товарнинг бозори чаққонми, эгаси дарров унинг нархини кўтаради. Сифати яхши товар-мол яхши кетади, сифатсизи эса бозори касод бўлиб, ўтмай қолади. Шунинг натижасида бозор ҳар куни, жонли мулоқот жараёнида товар-молнинг ҳақиқий нархини белгилаб беради, ишлаб чиқарувчиларни ҳар куни, ҳар соат сифатни яхшилашга ундайди.

(Давоми 3-бетда).

КАДРЛАР МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ—ДОЛЗАРБ МАСАЛА

Бухоро вилояти ўқитувчилар малакасини такомиллаштириш институти залида «Халқ таълими ходимлари малакасини ошириш тизимида ўқитиш жараёнининг ташкил этилиши ва мазмунини янада ошириш» мавзуида жумҳурият кенгаши бўлиб ўтди.

Халқ таълими мутахассисларининг малакасини ошириш тизимида ўқув жараёнини ташкил этиш ва унинг мазмунини такомиллаштириш юзасидан мазкур институт жамоаси фаоллик кўрсатмоқда. Шу даргоҳ директори Ш. Солиев ва институтнинг тадбиркор етакчи ходимлари семинар қатнашчиларига қилаётган ибратли ишлари хусусида гапириб бердилар.

— Олийгоҳимизда педагогларнинг малакасини оширишни ташкил этиш ишларини аниқ, мақсадли, асосли режалаштириш билан бир қаторда, шу ишларни сифатли ва самарали амалга оширишга кўпроқ эътибор берамиз, — дейди ўз маърузасида Ш. Солиев.

Семинарнинг иккинчи куни ялпи мажлис бўлди. Мажлисда «Малака ошириш тизимидаги барча ўқув юртларининг навбатдаги вазифалари» тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги педагогик таълим ва фан бош бошқармаси бошлиғи муовини С. Зиёев «Халқ таълими ходимларининг малакасини ошириш системасида ўқишни ташкил қилиш тўғрисида», Ўзбекистон ўқитувчилар малакасини такомиллаштириш ва қайта тайёрлаш марказий институтининг ректор муовини Ғ. Шоумаров, шунингдек, Навоий вилоятидан Г. Қамбарова, Андижондан О. Олимов, Тошкентдан Л. Орипова, Хоразмдан М. К. Берегина ва бошқалар сўзга чиқдилар.

Семинар умуман жуда қизиқарли, фойдали тарзда ўтди. Семинарга Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги барча вилоятлардаги ўқитувчилар малакасини ошириш институтларидан вакиллар қатнашдилар.

Дарҳақиқат, кадрлар малакасини ошириш — долзарб масала. Зеро, малакали мутахассислар мустақил Ўзбекистон Республикасининг бақувват, мустаҳкам илдизларидир.

Шарофат ИСКАНДАР қизи.

МИЛЛИЙ МАКТАБ МУАММОЛАРИГА БИР НАЗАР

Ўзбекистонда халқ таълимини қайта қуришнинг энг муҳим масалаларидан бири бу — миллий мактабни яратишдир. Шунинг учун ҳам кейинги йилларда педагогик жамоаларда ҳам, олим-мутахассислар суҳбатларию анжуманларида ҳам, матбуотда мактаб муаммоларига бағишланиб эълон қилинаётган бир қатор мақолаларда ҳам бу масала кун тартибига ўткир қилиб қўйилмоқда. Миллий мактабнинг асосий таянчлари нималардан иборат бўлиши керак? Ўзбекистонда уни шакллантириш учун таълим ва тарбиянинг қандай томонларини қайта қуриш лозим? Ўқув услубларини жорий этишда эски мактабларнинг қандай тажрибаларидан фойдаланиш зарур? Ана шу каби қатор саволларга аниқ жавоб топиш бугунги педагогиканинг муҳим вазифаларидан бўлиб турибди.

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтида ҳам ўқитувчи-профессорлар миллий мактаб концепциясини шакллантиришга катта эътибор бериб келмоқдалар. Ана шу долзарб масаланинг муҳим муаммолари ечимини излашда профессорлардан М. А. Асқарова, Б. М. Мирзааҳмедов, А. Т. Ғофуров, К. Ю. Юсупов каби таниқли олимлар, бир қатор тажрибали педагог-мутахассислар изчил шуғулланмоқдалар.

Педагогика институти тарих факультетининг мажлислар залида яқинда бўлиб ўтган институт профессор-ўқитувчиларининг навбатдаги илмий анжумани ҳам миллий мактабларни шакллантириш муаммоларига бағишланди. Тошкент шаҳар мактаблари директорлари, халқ таълими бўлимлари раҳбарлари, Ўзбекистон Педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти олимлари, бир қатор педагогика олий ўқув юртлари профессор-ўқитувчилари иштирок этган бу илмий-назарий конференция, айтиш мумкинки, долзарб масалада олиб борилаётган илмий-амалий изланишларнинг дастлабки якунловчи босқичи бўлди.

Илмий-назарий анжуманда Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти ректори, профессор К. Ю. Юсуповнинг «Миллий мактабларнинг моҳияти ва уни шакллантириш», ўзбек тилшунослик кафедраси мудири, Педагогика фанлари академиясининг мухбир аъзоси, филология фанлари доктори, профессор М. А. Асқарованинг «Миллий мактаб асоси тилдир», умумий педагогика кафедраси мудири, педагогика фанлари доктори, профессор Б. М. Мирзааҳмедовнинг «Миллий мактаб ва шарқ мутафаккирларининг педагогик қарашлари», биология ва уни ўқитиш услубиёти кафедрасининг мудири, профессор А. Т. Ғофуровнинг «Умумий ўрта таълим концепциясининг баъзи бир муаммолари тўғрисида»ги маърузалари тингланди.

Маърузаларда ва анжуман қатнашчилари саволларига жавобларда миллий мактабни яратиш мустақил Ўзбекистон учун зарурлиги, ёшларни миллий маданият, халқ анъаналари ва қадриятлари асосида тарбиялаш ҳамда камол топтириш, ўтмиш тарихимизни тўғри тушунишига эришиш лозимлиги алоҳида қайд этилди. Ватанпарварлик миллий ғурурдан, қадриятларни эъзозлашдан, халқ педагогикасида ҳамиша асосий масала деб қаралган ахлоқ-одоб энг яхши намуналарини ўғил-қизлар турмуш тарзида қарор топишидан бошланади. Бу борада мактабларда «Одобнома» дарсининг жорий этилиши, эски ўзбек тили, Ўзбекистон тарихи фанларини ўқитишга эътиборнинг ошиши каби ижобий янгиликлар амалга ошмоқда. Ёшларда Қуръон, ҳадислар, халқ донишмандлигини ўрганишга қизиқиш ортмоқда. Мактабларда дин тарихини ўрганиш масаласи узил-кесил ҳал этилаяпти. Шу билан биргаликда ихтисослашган мактаблар, «Нафис санъат мактаби» сингари ўқув масканлари тажриба-синов тариқасида жорий қилинаётир. Таълим жараёнини замонавийлаштиришга ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бунга 5 мингдан ортиқ билим масканларида ЭҲМлар ўқув жараёнида қўлланаётгани ҳам мисол бўла олади.

Бироқ мукаммал янги дастурлар, дарсликлар, қўлланмалар тайёрлаш суст бормоқда. Кўпгина дарслик ва қўлланмалар ҳали ҳам Москва чиқарган нашрларнинг таржималаридир. Бу каби муаммолар миллий мактабни жорий этишга ўзига хос тўсиқ бўлади, албатта.

Аввало, миллий мактабларни яратиш учун комплекс тадбирларни мумкин қадар тезроқ ишлаб чиқиш зарур. Бунда, айниқса, ўғил ва қиз болаларнинг таълим-тарбиясига алоҳида эътибор бериш керак. Мактаб, оила ва жамоатчиликнинг таълим-тарбия соҳасидаги ҳамкорлигини яхши йўлга қўйиш миллий мактабни яратишдаги энг муҳим вазифадир. Шунингдек, ўқув юртларида педагогик кадрлар тайёрлаш дастурини қайта кўриб чиқиш зарур. Умуман, жумҳуриятимизда яшовчи ҳар бир миллат ўзининг миллий мактабига эга бўлиши, бу мактаб ўқувчиларида мазкур халқларнинг тили, урф-одатлари, анъаналари, қадриятларини билиш ва эъзозлаш шаклланиши лозим.

Илмий-назарий анжуман давомида унинг баъзи қатнашчилари билан суҳбатлашдик. Улар қуйидагиларни таъкидладилар.

Абдулла Абдуқодирович БАЛИЧ, Тошкент давлат педагогика институти илмий бўлим мудири, доцент:

— Миллий мактабни шакллантириш муаммоларини ҳал этиш бугунги кунда муҳим аҳамият касб этади. Шу боисдан ҳам институтимиз педагоглари бу борада чуқур изланишлар олиб бормоқдалар. Ҳозирги кунда 60 дан ортиқ профессор-ўқитувчи ана шу масала юзасидан тадқиқотлар ўтказмоқда. Булар ҳақида педагог-олимларимиз матбуотда назарий ва илмий мақолалар билан чиқмоқдалар. Бу ишларнинг дастлабки босқичини якунлаш ҳам муҳим эди. Шу мақсадда конференция ўтказилишига қарор қилинди.

Ислом ИНОЯТОВ, институт ўқитувчиси, аспирант:

— Миллий либос кийдириш билан ҳеч ким ўзгариб қолмайди. Одам боласи, аввало, ўзлигини англаб етиши, тилини, қадриятларини эъзозлаш жонкуяри бўлиши, ота-боболарининг ахлоқ-одоб намуналарини ўзлаштириши, миллатига хос маданиятли инсон бўлиб етиши даркор. Шу нуқтаи назардан қараганда, аввало, мактабларда тил ўқитиш масалаларини мукаммаллаштириш, таълимнинг маҳаллийлаштирилган дастурларини жорий этиш, юқори синфлардаги мажбурий таълимни бекор қилиш зарур.

Миллий мактабда ўқувчининг ўқишдан безишга йўл қўймасликка, аксинча унинг қизиқиши ва эркин, мустақил фикрлашига, ижодий йўналишда таълим олишига эришмоқ керак...

Илмий-назарий анжуман қатнашчиларидан С. Ўтанов, Р. Аҳмедов ва бошқалар ўз мулоҳазаларида бўлажак педагогларни амалий фаолият билан боғланишини яхшилаш, миллий мактаблар учун дарслик ва қўлланмалар яратиш, таълим жараёнидаги ўқув-техника воситаларини миллий тил асосида бўлишини таъминлаш, хилма-хил ўқув дастурлари асосида тажриба-синовлар ўтказиш масалаларини ҳам қайд этдилар.

М. РАҲМОНОВ,
махсус мухбиримиз.

МЎЪЖИЗАСИЗ МЎЪЖИЗАЛАР

(Боши 1-бетда).

Иккинчи турда ғолиблар ўз фанини зукколик билан ҳимоя қилиб, методик изланишини (кўргазмалилик ёрдамида) ифодалаб бердилар, ҳар хил педагогик ҳолатларга моҳирона ёндашдилар ҳамда «Мен ота-оналар билан қандай ишлайман», «Қизиққан ва севган машғулотим» каби саволларга жавоб бердилар. Айниқса, юқорида зикр этилган саволларнинг барчасига шаҳрисабзлик она тили ва адабиёт ўқитувчиси Яшнарбек Авлоқулов (унинг иш услуби ҳақида рўзномамизнинг 7 март сонидаги «Парвоз» сарлавҳали мақолада маълумот берилган) худди санъаткорлардек жавоб берди. Андижонлик Шоҳидахон Юсупова ҳам адабиёт фани — сеҳрли олам эканлигини, унинг эзгуликка, инсонийликка бошловчи буюк куч бўлиб қола олишини яна бир бор исбот этди. Муаллима Усмон Носир онасининг дардли ноласини ҳаяжон билан ўқиб берганида, бутун залдагилар титраб кетгандай бўлди.

Танлов иштирокчилари иккичи топшириқ юзасидан методик изланишларини томошабинлар ҳукмига ҳавола этишди. Унда Я. Авлоқуловнинг «Маймун билан Нажжор» масалига, «Паризод ва Бунёд», «Зумрад ва Қиммат» эртакларига, Увайсийнинг «Анор» чистонига, А. Ориповнинг «Ҳангома» шеърига ишлаган кўргазмали қуроллари ва қурилмалари, тошкентлик кимё фани ўқитувчиси Раъно Солиеванинг табиат билан алоқадорлик асосида дарс ўтиш борасидаги кўринишлари, пискентлик она тили ва адабиёт ўқитувчиси Мукамбар Эргашеванинг «Ойнаи жаҳон», «Аробаси», «Митти» бошқотирмалар»и, фарғоналик Ҳамиджон Олимовнинг риёзиёт фанига ясаган «Бурчак ясаш», «Монумент доска», «Ҳаракатланувчи моделлар», «Даража сонини топиш» қурилмалари ҳамда ғиждувонлик Болтабек Эловнинг машғулотларидаги таянч сигналлари, барча фанларда ўқувчиларни баҳолаш қудратига эга бўлган «Экспресс» кўргазмаси ёрдамида дарс ўтиш услублари, самарқандлик Эркин Эшматовнинг кўргазмали қуролларни бир неча дарсларда қўлланиш услуби, кимё дарсларида формула тузиш жадвалининг ўрни ҳақидаги мулоҳазалари алоҳида таҳсинга лойиқдир. Айниқса, андижонлик Шоҳидахон Юсуповaнинг болаларга шарҳлаб ёздириши ва уларни ижодий фикрлашга ўргатиб бориши ҳамда ўқувчилар олдига айрим дарсларда (масалан, Ойбекнинг «Қутлуғ қон» романи ўтилганида муаллима дарсга эски узук тақиб ёки эски дўппи кийиб келиб асардан парча ижро этади) фавқулодда ҳолда кириб боришини кўрган боланинг машғулотларда ҳайратга тушмасдан иложиси йўқ. Ҳайрат қизиқишни уйғотади.

Қорақалпоғистонлик Қолдабой Успановнинг кўргазмалилик — бола учун фақат ташқи таянч вазифасини ўтай олиши ҳақидаги фикрлари, жарқўрғонлик (Сурхондарё вилояти) Олияхон Неъматованинг ўқувчилар билан биргаликда қишлоқ қарияларининг кимё фанига боғлиқ бўлган хислатларини ўрганишга интилишлари, хоразмлик бошланғич синф ўқитувчиси Бекпошша Отабоеванинг машғулотларда муаммоли вазиятлар яратиши, «Ўйлан, излан, топ!» шиори остида ўқувчиларни ижодий изланишга ундашлари, жиззахлик Носиржон Абдушукуровнинг саёҳат, синов, умумлаштирувчи, интеграл турдаги дарслари, тўрақўрғонлик информатика ўқитувчиси Содиқжон Тожибоевдек қишлоқ муаллимининг «кичкина» (компьютерда шаблон, парашютчилар, бошқотирмалар, амалий, назарий материаллар билан ишлашлари) юмушлари, сирдарёлик Мавлуда Қаюмованинг ўқувчиларни риёзиёт фанида мантиқий фикрлашга ўргатиб боришлари муаллимлар учун янги педагогик услуб деса бўлади.

Тўртинчи топшириқ юзасидан, яъни «Мен ота-оналар билан қандай ишлайман» мавзусини саҳнада ижро этган иштирокчиларнинг 9 нафари энг юқори балл олдилар. Айниқса, бу борада Содиқжон Тожибоевнинг ўқувчи — ота-оналар билан ишлашда ўзига хос услуби борлиги намоён бўлди.

— Ҳунар-техника билим юртига одатдагидек ҳар мактабдан «саралаб» олинган ўқувчилар ташриф буюрадилар, — дейди муаллим. — Мен дастлаб гуруҳимга келган ўқувчининг ўзига ва ота-онасига тавсифнома ёзаман. Шу қаторда эски рўзномалардан «Инсон ва қонун», «Одоб ва ахлоқ» мавзусига оид материалларни йиғишга ота-оналарни жалб этаман. Ёки энг яхши деворий газета чиқарган ўқувчиларнинг ишларини ота-оналарга юбораман. Шу услублар орқали ўқувчида меҳнатга рағбат уйғотаман.

Якуний кўрикда иштирокчиларнинг иккинчи истеъдоди борлиги ҳам маълум бўлди. Уларнинг мусиқа асболарини чалиб қўшиқ, лапарлар айтиши, бастакорлик қобилиятини ишга солиб куй ярата билиши, шеър, монологларни қиёмига етказиб ижро этиши барчани лол қолдирди. Шоҳидахон Юсупова шўх қўшиққа хиром айлаганда эса томошабинлар унинг нафақат илғор муаллима, балки моҳир раққоса эканлигига ҳам ишонч ҳосил қилдилар.

«Отелло» спектаклининг рўмолча воқеасига бағишланган қисмини комик услубда, худди актёрлардек, ижро этганлиги Содиқжон Тожибоевнинг ёрқин истеъдодидан дарак берди.

Болтабек Элов халқимизнинг «Бир йигитга етмиш ҳунар оз» нақлига амал қилар экан. Муаллимни бухороликлар уста суратчи, моҳир рассом, зукко шахматчи, тасвирий санъат ва информатика фани мутахассиси сифатида билишади. Болтабек аканинг яна бир хислати: у киши дам олиш пайтида ҳам китоб мутолаасини ҳамда расм чизишни канда қилмас экан. Буни қарангки, муаллим танловда ўзига навбат келгунча «зерикиб» ҳакамлар ҳайъати аъзолари қиёфаларини ҳазил услубида чизибди.

Кўрик-танловда иштирокчилар «Изланган дунёни қайтадан яратади» деганлари рост эканлигини яна бир карра ҳис қилдилар. Чунки Самарқанд вилояти ғолиби Эркин Эшматов мактабда кимё фанидан дарс бериб гина қолмай, балки бўш пайтларида шеър ёзишни машқ қилар экан. Ундан ташқари, муаллим олманинг янги навларини етиштириш устида ишлаётир. У ўзи яратган олмалардан татиб кўришни таклиф этди. Ҳакамлар бир овоздан ҳар бир олмада бошқа меваларга хос хусусият (масалан, олманинг бир навидан беҳининг ҳиди келади) борлигини таъкидлашди.

Ҳаёт — кашфиётлар олами. Майдонга чиққан одамни халқнинг ўзи қайтадан кашф этади. Танловда томошабинларнинг кўз ўнгида яна икки иқтидор — Ўзбекистон Халқ таълими вазирлигининг етакчи мутахассиси Камолиддин Эгамбердиев ва бухоролик олий тоифали ўқитувчи Шаҳодатхон Ихтиёровалар ярқ этиб кўзга ташланди. Улар кўрик-танловни гоҳ ҳазил билан, гоҳо иштирокчиларга далда бериб шу қадар маҳорат ила олиб бордиларки, уларга тан бермай сира иложи йўқ. Камолиддин ва Шаҳодатхонлар ўзларини худди бошловчиликни, сухандонликни касб қилиб олган ва доим шу касб билан шуғулланадиган инсонлардек тутдилар.

«Ўқитувчи — 92» кўрик-танловида шаҳрисабзлик Яшнарбек Авлоқулов барча топшириқларни муваффақиятли бажариб биринчи ўринни эгаллади. Фахрли иккинчи, учинчи ўринлар эса Сирдарё вилояти, Оқолтин ноҳиясидаги 1-иқтидорли болалар мактабининг риёзиёт фани ўқитувчиси Мавлуда Қаюмова ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Қўнғирот шаҳридаги Киров номли ўрта мактабнинг риёзиёт фани муаллими Қўлдабой Успановларга насиб этди. Танловда иштирок этганларнинг ҳаммаси ҳомийлар томонидан ажратилган қимматбаҳо совғалар ва пул мукофотлари билан тақдирландилар.

Гап, албатта, кўрикда олдинги ўринларни эгаллашда эмас. Аввалги босқич чиғириқларидан мардона, синовларга дош бериб ўтиб келган иштирокчиларнинг ҳар бирида таълим-тарбияга янгича ёндашув, ўзларига хос услуб бор. Муҳими, уларнинг қалби таълимни янги босқичга кўтариш иштиёқи билан ёнади.

Қурбонбой МАТҚУРБОНОВ,
махсус мухбиримиз.

ҲИММАТ БУЛОҒИ

Пойтахтимиздаги 22-ўрта мактабда инсоний саховат ва меҳр-шафқатни тарбиялаш педагогик жамоанинг азалий анъаналаридан бўлиб қолган. Бу ерда ўқитувчилар байрам кунларида қадр-қиммат, ҳурмат ва эъзозга ташна кишиларни, айниқса, фахрийларни тавоб айлаб туришади. Бу ёшларда чинакам инсоний хислатларни тарбиялашга, устозлар удумини қадрлашга яхши таъсир этмоқда.

Баҳор ўз ҳусн-тароватини кўз-кўз қилаётган, «Наврўз» байрами арафасида мактаб директори, халқ ўқитувчиси Ҳакимжон Ҳошимов собиқ талабаларидан Содиқ Юсупов ва Содиқжон Ҳошимжоновлар билан биргаликда мактабда ёш авлод тарбиясига ўзининг кўп йиллик меҳнатларини сарфлаган «Ўзбекистон халқ маорифи аълочиси» нишони соҳиби, меҳнат фахрийси Адҳам Шоҳамидов хонадонига ташриф буюришди.

Адҳам Шоҳамидов ижодкор ўқитувчи сифатида танилган. У профессор М. Набиев билан ҳамкорликда мактаблар учун «Расм дарслиги» ва кўпгина методик қўлланмалар яратган эди.

А. Шоҳамидовнинг рафиқаси Миловша Сурумова ҳам кўп йиллар Тошкентдаги 14-мактабда ёшларга химиядан сабоқ берган эди. Ҳозир у ҳам меҳнат фахрийси.

Баҳор айёмида собиқ ўқитувчилар хонадонига ташриф буюрган олиҳиммат кишилар кўрсатган меҳр-оқибатдан шикаста диллар қанчалик яйраб кетганлигини тасаввур қилиб кўринг. Бундай савобли ишларни ҳар қанча мақтаса арзийди. Сиз кўриб турган суратда Ҳ. Ҳошимов ва шогирдлари, меҳнат фахрийлари А. Шоҳамидов ва М. Сурумовалар хонадонида ҳамкасбларини муборакбод этаётганликлари акс эттирилган.

Суратқаш Р. Альбеков.

АЛИФБО БАЙРАМИ

Чилонзор ноҳиясидаги 201-мактабда эски ўзбек ёзуви бўйича алифбо байрами бўлиб ўтди. 2- ва 3-синф ўқувчилари иштирок этган бу тадбирда улар эски ўзбек ёзувидан олган сабоқлари натижаларини ҳарфлар ёрдамида сўзлар тузиш, ифодали ўқиш ва ҳар бир ҳарфга шеърий йўл билан таъриф бериш орқали кўрсатдилар.

Шунингдек, эски ўзбек ёзувининг пайдо бўлиш тарихи ҳақида ҳам болалар батафсил гапирдилар. Кўҳна Туркистон ҳақида ижро этилган қўшиқлар тантанага файз бағишлади. Муаллима Дилором Саримсоқованинг саъй-ҳаракатлари туфайли ташкил қилинган алифбо байрами йиғилганларда яхши таассурот қолдирди.

С. УМАРОВ.
Тошкент шаҳри.

ИНСОН ВА ЖАМИЯТ

Ўрта асрлар даврининг умри тугаб борди. Шаҳарлар ва шаҳар ҳунармандларининг алоқалари тобора кўпроқ аҳамият касб эта борди, улар аста-секин феодализмдан четлашиб, хусусий ишбилармонликка кўз тика бошлади, ходимнинг иш кучидан фойдаланишга интила бошлади. Шаҳарларда хўжалик ҳаёти ва сиёсий турмуш жўшқин кечар эди. Айни шаҳарларнинг демократик муҳитида шахснинг қадр-қиммати ҳақида янги тасаввурлар шаклланди. Инсон ҳар қандай иллатларнинг соҳиби, ўз умрини «Одаматонинг гуноҳи»ни ювишга бағишлайдиган шахс деб эмас, балки бахтиёр бўлиш учун «табиий» ҳуқуққа эга бўлган эркин шахс деб ҳисобланар эди. Дунё қувончларидан бутунлай воз кечиш эмас, балки маънавий ва жисмоний ҳузур-ҳаловат билан ўтадиган маъмур турмуш инсонга муносиб неъмат деб қараладиган бўлди.

Турли савдо ва саноат фирмаларидаги хизматчилар, давлат ва шаҳар бошқарув идораларининг амалдорлари, ўқитувчилар, врачлар, ҳуқуқшунослар, мусаввирлар, ҳайкалтарошлар, шоирлар ва шу кабилар янги ғояларни тарғиб қилишар эди. Айни янги олий мақсадлар ва қадриятларнинг доимий, узлуксиз ўзаро алоқаси туфайлигина уйғониш даври буюк алломаларни етиштира олди ва сўнмас маънавий қадриятларни ярата олди.

(Боши ўтган сонларда).

Уйғониш даврининг атоқли арбобларини ким билмайди, дейсиз. Сиз уларни тарих дарсликларидагина эмас, бошқа китобларда ҳам ўқигансиз. Аммо уйғониш даври жамияти турмушининг бошқа жиҳати ҳақида камроқ гапирилади. Астрология (илми нужум) ва сеҳргарлик уйғониш жамияти ҳаёти ва турмушининг қуйидан юқоригача ажралмас қисми эди. Бу — асло нодонлик натижаси эмас, балки кўпроқ табиатнинг сирли кучларини эгаллаб олиш иштиёқининг намоён бўлиши эди. Уйғониш даврида мурдалар устида фол очишар, иблисларни чақиришар, биноларга пойдевор қўйишда сеҳрли ишлар қилишар, қурғоқчилик бўлганда ёмғир ёғдириш учун эшакларни ерга кўмишар, арвоҳларга, ёмон кўзнинг кучига ишонишар, фол очишар ва ҳоказо эди.

Ғаройиб ишлар қилиш ва саргузаштларга берилиш инсон эҳтирослари ва ҳис-туйғуларининг яна бир намоён бўлиши эди. Чунончи, достонлардан бирининг қаҳрамони дарғазаб Орландо (XV аср) камбағалларга ва бева-бечораларга ёрдам беришга интилади, юксак ва чуқур инсоний мақсадларни кўзлайди, ўз саёҳатларида турли мўъжизаларга дуч келади, муҳаббат дардига мубтало бўлиб, эс-ҳушидан айрилади, ҳаёлида ойга сафар қилади ва ҳоказо. Достонда муҳаббат шароблари, сеҳрли узук тасвирланади, дарахтлар, қоятошлар ва шу кабилар тилга киради. Мана шу хусусиятларнинг ҳаммаси одатдагидек бир нарса деб идрок этиларди.

Даҳрийлик уйғониш даври одамларига хос бўлмаса ҳам, черковга қарши фикрлар айни шу даврга хос эди.

Ўрта асрлардан чиқиб келаётган жамият турмушида кўпинча инсонпарварлик ва ашаддий эҳтирослар, кўнгилга келган ишни қилиш ва шафқатсизлик ёнма-ён учраб турарди. Санъат ва илм-фаннинг буюк ҳомийси машҳур Лоренцо Медичи (1449—1492 йиллар) қизларнинг сепини тортиб олар, уларни қатл этар ва дорга осар, заҳар ва ханжар ишлатиб, ғалламисликлар қилишдан асло тоймас эди. Машҳур мутафаккир Макиавели (1469—1527 йиллар) учун сиёсий иқтидорга эга бўлган, изчиллиги ва серғайратлиги, шафқатсизлиги ва ўзини тута билиши билан намуна бўлиб хизмат қилган ва ўз вақтида Леонардо да Винчи (1452—1519 йиллар)га ҳомийлик қилган Цезарь Борджиа (1475—1507 йиллар) ўз акасини ўлдирган, амакиваччасини заҳарлаган ва бошқа кишиларни ҳам ҳалок қилган.

Уйғониш даврининг алломалари ҳозирги ахлоқ-одоб нуқтаи назаридан тақлид қилса арзигулик бўлмаганлар: улар сўкишишган, дуэлга тушишган, бир-бирлари билан рақобат қилишган, баҳсда ҳаддан ошиб, бир-бирларини ҳақорат қилиб айблашган.

Бизнинг онгимизда ренессанс (уйғониш) даври билан боғлаш қийин бўлган яна бир мисолни айтиб ўтмоқчимиз. Қийноққа солиш Испанияда расмий равишда 1480 йилда, Италияда 1542 йилда одат бўлган эди. 1598 йилгача ўтган 150 йил мобайнида Испания, Германия, Италияда 30.000 «алвасти» гулханда куйдирилган ҳисобланган.

Жиноятлар ва иллатлар одамзод тарихининг ҳамма даврларида ҳам бўлган. Ўрта асрларда ҳам шундай эди. У даврда одамлар гуноҳ қилишса, уни ювиш учун тавба-тазарру қилишар эди. Уйғониш даврида одамлар энг ваҳшиёна жиноятлар қилсалар ҳам, тавба қилишмас, чунки улар худони ҳакам деб ҳисоблашмас, балки бошқа кишиларнинг фикрига қараб иш тутишар эди. Худодан қўрқишни рад қиладиган бошқача ахлоқ-одоб, бутунлай дунёвий ахлоқ-одоб вужудга келган эди.

Леон Батиста Альбертининг (1404—1472 йиллар) рисолалари мана шунинг мисоли эди. Уйғониш арбоблари таржимаи ҳолини ўрганган машҳур Ж. Вазари у ҳақида қуйидагиларни ёзган эди:

«Леон Батиста мақтовга лойиқ ва хушмуомала феълли инсон эди, саховатли одамларнинг дўсти эди, истисносиз ҳамма билан ширинсухан ва такаллуфли эди. У ўз умрини муносиб ва олижаноб инсонга хос тарзда яшаб ўтказди... У етуклик ёшига етганида ўзидан мамнун ва сокин эди, зўр ҳурмат-эҳтиром билан шуҳрат қозониб боқий дунёга риҳлат қилди». Альберти ўз рисолаларида омилкорликни мадҳ этди, бу сўзни у ўз қалби, тани ва вақтини тасарруф этишдан иборат кенг маънода тушунди. Инсоннинг танаси соғлом, бақувват ва гўзал бўлиши керак. (Бу — ўрта асрлар олий мақсадидан олис). Ўз эҳтиросларини жиловлаш керак, ҳасад билан руҳий сокинликни бузмаслик, дилдаги ҳушчақчақликни сақлаб қолиш керак. Вақтни оқилона тақсимлаб, уни асосан меҳнат билан ўтказиш зарур. Меҳнат машаққатли ва тинка қуритадиган бўлмаслиги лозим: бошқа ҳамма ишда бўлгани каби, бу соҳада ҳам меъёрни билиш керак. Уйдаги ҳамма нарса ҳашаматсиз, қулай, оддий ва сифатли бўлиши лозим, чунки сифатли нарсалар мустаҳкам бўлади ва кўзни қувонтиради. Бойликни кўпайтириш инсоннинг табиий муддаосидир, аммо уни фақат меҳнат билан эмас, тежамкорлик билан ҳам кўпайтирса бўлади. Харажатларни зарур ва нозарур қисмларга бўлиш мумкин. Нозарур харажатлар орасида йўл қўйса бўладиган ва бемаъни харажатларни бир-биридан фарқ қилиши керак. Уйни, ер-мулкни асраш, «иш» юритиш, хуллас оилага қулайлик ва жамиятда муносиб мавқени таъминлаш мақсадини кўзлайдиган ҳамма ишларга қилинадиган харажатлар зарур харажатлар жумласига киради. Оила, ватан ор-номуси мулоҳазалари талаб қилинадиган ўринларда сахийликка йўл қўйилади.

(Давоми бор).

«Она каби меҳрибон муаллим», дейишади Фарида Сарвархонани 24-болалар уйи тарбияланувчилари. Ўксик қалбларга меҳр улашаётган ўқитувчилар пойтахтимизнинг Собир Раҳимов районига жойлашган мазкур даргоҳда жуда кўп.

Ноҳиядаги 106-мактаб ошхонасида болаларни мазали таомлар билан сийловчи ошпаз Эркин Хусанов ўз касбига меҳр қўйганлардан. У тайёрлайдиган таомлар барчага манзур бўлмоқда.

А. ЧАПЛИГИНА суратлари.

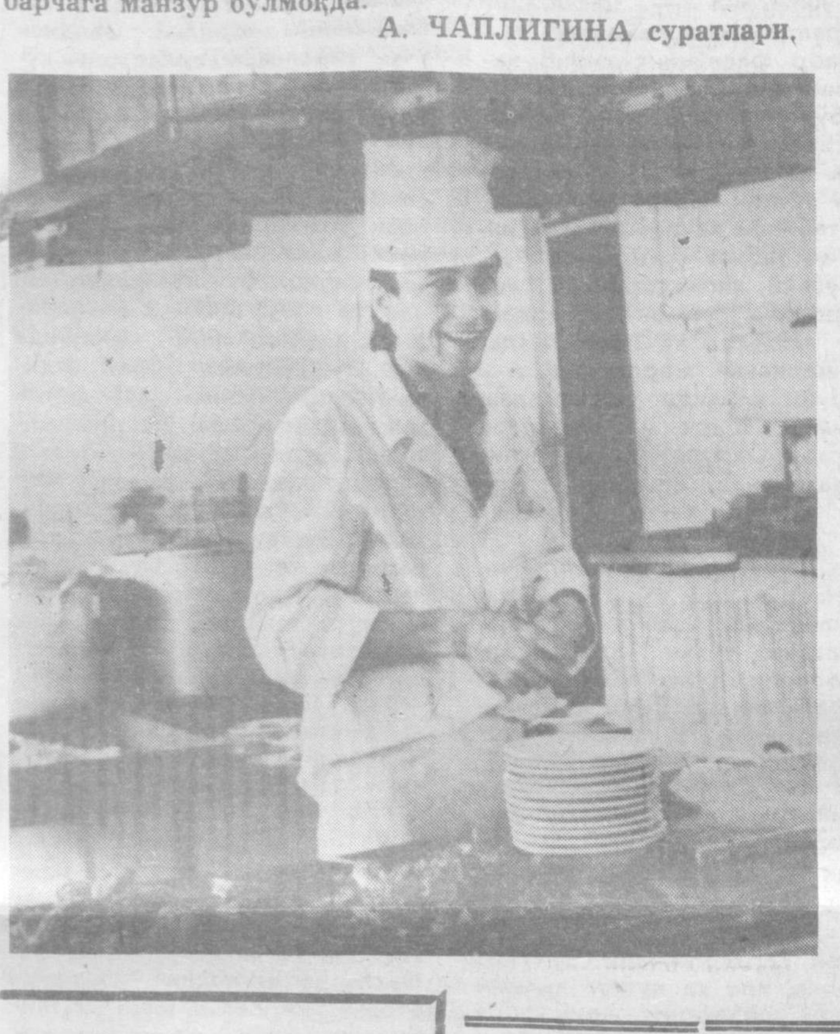

НАРХ-НАВОНИНГ «САКРАШИ»— ЗАРУРИЙ ШАРТ

(Боши 1-бетда).

Бизнинг жамиятимизда яқин ўтмишгача бозор қонунлари менсилмаганлиги туфайли давлат ва раҳбар фирқа баҳоларни ўзларича белгилаганлар. Яъни, масалан, давлатнинг марказий идораларидаги хизматчилар, раҳбар фирқанинг энг керакли ходимлари, давлат хавфсизлиги тизимидагилар, турли муҳим вазифа ва топшириқларни бажараётган вазирликлар ва ҳоказолар учун давлат ҳисобига, жамият ҳисобига, меҳнаткаш халқ ҳисобига турли имтиёзлар ўрнатилаверган. Улар учун алоҳида магазинлар, алоҳида ательелар, устахоналар, санаторийлар, пионерлар лагерлари, касалхона ва туғруқхоналар, алоҳида ошхона ва буфетлар очиб қўйилган. Улардаги молларнинг, озиқ-овқатларнинг, хизмат кўрсатишнинг сифати бутунлай бошқача бўлиб, айни вақтда нархлари арзон бўлган. Бу имтиёзли табақалар учун алоҳида қорамол боқилган, алоҳида товуқлар боқилган, алоҳида экинзорлар бўлган, чунки бу «замонавий оқсуяклар» текширилган, алоҳида боқилган молнинг гўштини истеъмол қилишлари лозим, улар учун алоҳида товуқлар тоза-покиза тухум қилганлар.

Бозор иқтисодиётини бузувчи, оёқости қилувчи энг муҳим куч ана шу имтиёзли табақалар эди. Қайта қуриш чуқурлашгани сари бозор иқтисодиётига ўтиш — тарихий зарурият эканлиги аста-секин маълум бўла бошлади. Аммо фирқа ва давлат идораларини, эски имтиёзларга суяниб кучайган, ташкил топган ва шуларсиз яшай олмайдиган тизимнинг бутун мамлакат бўйлаб минг-минглаб тармоқларини йўқ қилмас эканмиз, бозор иқтисодиёти оғиздаги чиройли гап бўлиб қолаверади. Ана шу сабабли ўтган йили август ойидаги давлат тўнтаришига қарши кураш айни эски тизимнинг фирқа раҳбарлигидаги ҳамма қисм ва бўғинларига қарши оммавий ҳужумга айланиб кетди. Лекин сут билан кирган, жон билан чиқади, деганларидек, эски тузум ҳали қаршилик кўрсатмоқда.

Эски имтиёзларга суянган давлат ва фирқа тизимини йўқ қилиш жамиятимизнинг муқаддас бурчидир. Шу жараён қийинчиликларни енгиб, олға бормоқда. Лекин баъзи ўртоқлар, «ҳа, буларни йўқ қилгандан сўнг ўрнига бошқа каттаконлар келадида, барибир ўзига имтиёз яратиб олади», дейишлари мумкин. Мана шу нарса қайтарилмаслиги учун жамиятга ошкоралик киритмоқдамиз, яъни ҳар бир раҳбарнинг ҳар ой оладиган даромади, йиллик ҳисоботи рўзномаларда босилиб чиқиши керак. Илғор мамлакатларда тартиб шундай. Масалан, ҳар йили АҚШ рўзномалари президент Жорж Бушнинг бир йилда қанча мояна, гонорар, қўшимча бошқа даромадлар олганини, давлатга уй-жойи учун қанча солиқ тўлаганини тўла ёритиб борадилар.

Биз юқорида айтиб ўтгандек, ҳар бир товар-молнинг асл нархини бозор ва очиқ савдо белгилаб беради. Аммо шунисини билиб қўйиш кераккки, нарх-наво ҳар қанча пасайганда ҳам, сотишга олиб чиқилган мол-товарни тайёрлашга қилинган сарф-харажатни қоплаши шартдир. Масалан, бир килограмм сариёғ олиш учун, фараз қилайлик, 20 литр сут керак. Бир литр сутнинг бозордаги баҳоси эса айтайлик, 3 сўм. Демак, сариёғнинг нархини билиш учун 20 ни 3 га зарб қилганимиз етарли эмас. Сиз сутни сотиб олиш учун бозорга боргансиз, унга вақтингиз кетган, шу жараёнда кийимингиз, сут идишингиз уринган, сутни сариёғ даражасига олиб келгунча қанча меҳнат қилгансиз, шу орада овқатланиб олгансиз ва ҳоказо. Буларнинг ҳаммасини ҳисобга олиб, сариёғнинг нархини энг камида олтмиш сўм эмас, масалан, етмиш сўм белгилашингиз керак, чунки акс ҳолда харажатингиз қопланмай, сиз зиёнига сотган бўласиз ва ўзингизни ўзингиз хонавайрон қиласиз.

Бозор иқтисодиёти билан саводли равишда шуғулланиш учун ҳар бир киши айни вақтда ҳам деҳқон, ҳам ҳисобчи, ҳам молиячи бўлиши лозим. Акс ҳолда «ёмон даллол ёнидан» бўлади. Тараққий этган бозор иқтисодиёти мамлакатларида ҳар бир фуқаро, аввало, ҳисоб-китобчи ва тадбиркордир. У карам экиш, сабзи ўстириш, кўк пиёз ўташ билан бир қаторда ҳамма вақт рўзномалар ва жаридалар орқали бозорнинг пасту баландига қараб туради, нима экиш, нима йиғиш, нимани сотиш ҳозирги пайтда ўринли эканини текшириб боради. Агар бозор касод бўлиб, сотилган нарса унга қилинган харажатни қопламаган бўлса, деҳқонлар нархни кўтариш йўлларини тутадилар.

Кейинги ҳафталарда аҳолини безовта қилиб турган асосий масала нарх-наволарнинг «сакраши» бўлаётир. Шунисига эътибор берайликки, бу «сакраш» айрим одамлар ёки гуруҳлар томонидан эмас, балки режали равишда давлат томонидан амалга оширилмоқда. Барча иқтисодчи олимлар ва мутахассисларнинг фикри бир хил: нархларга эркинлик бермасдан бозор иқтисодиётига ўтиб бўлмайди. Бунинг моҳиятини тушуниш учун шу нарсани кўз олдингизга келтиринг: маълумки, шу вақтгача нарх-навони асосан раҳбар фирқа белгилаб келган. Бу нарх-наволар сунъий бўлган, кўпинча раҳбар фирқа ва давлат халқ ва жамият ҳисобига сунъий нархлар белгилаб, маълум табақаларга ва гуруҳларга имтиёзлар яратганлар. Масалан, яқин-яқингача магазинда давлат йўли билан гўшт килограмми икки сўм, сутнинг бир литри эллик тийин эди. Аслида, яъни сиёсий иқтисод қонунлари бўйича ҳисоблаб чиқсак, гўштнинг нархи ўша вақтда 6—10 сўм, сутнинг литри эса 2—3 сўм бўлиши керак эди.

Мазкур масалаларда бозор иқтисодиёти қонунлари оёқости қилингани сабабли гўшт, сут ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тайёрловчилар ўз меҳнатидан манфаатдор бўлган эмас. Уларнинг манфаатдорлигини кўтариш мақсадида давлат жамоа хўжаликларига қўшимча ўз ҳисобидан пул тўлаб турган, яъни дотация берган. Охир оқибатда жамиятда табиий равишда, ўз-ўзидан ташкил топиши керак бўлган муносабатлар бузилиб, нарх-наво соҳасидаги бошбошдоқлик муҳити пайдо бўлди, аҳолининг кўпгина қисмида давлатга қарамлик, боқимандалик ҳис-туйғулари кенг ёйилди, ҳалол ва тер тўкиб меҳнат қилиб эмас, бир амаллаб имтиёзли гуруҳлардан бирига илиниб олиш кайфиятлари илдиз отди.

Нарх-наволарга эркинлик бериш аҳолининг қўлида бор ҳамма пулни жамиятда мавжуд барча мол-товарларга ўша мол-товарларнинг ҳажми, кўп-камлиги, сифати, уларга бўлган эҳтиёжнинг баланд-пастлиги ва бошқа қатор кўрсаткичларга қараб бўлиб чиқишдир. Яъни бир зарба, бир қадам билан биз бозор иқтисодиёти бўғилиб ётган ва иқтисод қонунлари оёқости қилиниб турган жамиятдан бозор иқтисодиёти асосида яшайдиган ва иш кўрадиган жамиятга ўтамиз. Лекин масаланинг қийин жойи шундан иборатки, бу ўтиш бир дақиқада, бирданига бўлмайди. У маълум вақтни, катта ташкилий ва амалий ишларни талаб қилади. Ўтиш даври бир неча ой чўзилиши муқаррар, чунки узоқ даврлар, етмиш йил давомида фирқа ва давлатнинг оғзига қараб ишлашга ва тишлашга ўрганиб кетганмиз. Шу ўтиш даврининг қийинчиликларидан фойдаланиб, суллоҳ шахслар, чайқовчилар нархларни ўз билганларича белгилаб, тезликда бойиб олишлари ҳам мумкин.

Етмиш йил мобайнида бозор иқтисодиётидан ташқарида яшаганимиз учун биз уни билмаймиз, ундан чўчиймиз, ваҳимага тушамиз, «қани эди, эски даврлар қайтса», деймиз. Йўқ, энди ўтмишга қайтиш йўқ. Эскиликни қўмсаш ватанимиз тарихидаги кейинги етмиш йил ичида бўлган қонунсизликлар, ер ва сувимизнинг хароб этилиши, халқимизнинг асл фарзандлари хор бўлишининг қайтишига тарафдор бўлиш демакдир.

1992 йил бозор иқтисодиётига, яъни эркин баҳо ва нарх-наволарга ўтишда ҳал қилувчи йил бўлажак. Янги нарх-наволарга ўтиш муносабати билан бошимизга тушаётган қийинчиликларнинг илдизи иқтисоддадир. Ўтган суҳбатларда ёзганимиздек, биз қашшоқмиз. Қашшоқлигимиз шунинг учунки, ишлаб чиқариш унумдорлиги ниҳоятда паст, бошқалар ўн қоп картошка оладиган ердан биз бир қопни аранг йиғиб оламиз, унинг ҳам йўл-йўлакай деярли ярмини тўкиб, иритиб-чиритамиз. Ўғитлар далада очиқ ётади, тракторларимиз бир йил ишлаб, икки йил бузилиб ётади. Ва ҳоказолар... Меҳнат интизоми танқиддан тубан...

Шундай экан, жамиятимизда етишмовчилик бўлмасдан иложи йўқ. Лекин меҳнаткашлар «ўз ишчи-деҳқон давлати»дан омил тўғрисида ғамхўрлик қилишни, моянани оширишни талаб қилмоқдалар. Бу — тушунарли. Шу мақсадда раҳбарият йил сайин, ой сайин мояна, нафақа, стипендияларни оширишга мажбур. Бунинг устига-устак кейинги беш-олти йил ичида ишлаб чиқариш суръати пасайиб бормоқда, аҳоли олаётган пуллар ҳажми эса чопқир отдек елмоқда. Шунинг натижасида жамиятимизда йил сайин, ой сайин қашшоқлик даражаси янада чуқурлашмоқда, нарх-наво эса қанот пайдо қилиб учмоқда. Шундай шароитда давлат асосий озиқ-овқат турларига паст нархларни сақлаб турибди. Аммо бундай сунъий тадбирлардан қутулишнинг фақат бир йўли бор: у ҳам бўлса эркин нарх-навога кўчишдир. Мол-товар ҳам, пул эса кўп бўлгани сабабли нарх-наво эркинликка чиқа солиб, худди қафасдан учиб чиққан қушдек юқорилаб кетади. Лекин маълум вақт ўтгач, «парвоз қилиб» пастга туша бошлайди. Бу пасайиш қанчалик тез ва сезиларли бўлиши келажакдаги меҳнатимизга, унинг унумдорлигига, жамиятда барқарорликни таъмин этишимизга боғлиқ бўлади. Демак, турмуш тарзимиз истиқлоли ўзимизга боғлиқ.

Қўчқор ХОНАЗАРОВ,
фалсафа фанлари доктори, профессор.

ЎЛКАШУНОСЛИК МУЗЕЙИ

Касби ноҳиясидаги Б. Шодиқулов номли мактабда ўлкашунослик музейи ташкил этилди. Ўлкани ўрганиш отряди аъзолари қишлоқда 1887 йилда қурилган мачит, сардоба ва ҳаммомларга экспедиция уюштирдилар.

Бузилиб кетган жойлар ўрганилиши натижасида бир қанча топилмалар — сополдан ясалган идиш-товоқлар, танга пуллар ва кўплаб ёғоч материаллар топилди. Мавжуд топилмалар мактабдаги ўлкашунослик музейини бойитишда асосий материал бўлиб хизмат қилади.

Б. РИЗОҚУЛОВ.
Қашқадарё вилояти.

МУНОСИБ НОМЛАР ҚЎЙИЛЯПТИ

Халқимизнинг ўз-ўзини англаши ва, энг муҳими, миллий қадриятларимизни тиклаш борасида қилинаётган ҳаракатлари қувончлидир. Айниқса, илму фан юлдузлари бўлган аждодларимизнинг муборак номларини абадийлаштириш мақсадида катта иш олиб борилаётганлиги айни муддао.

Бошқа жойларда бўлгани сингари, ноҳиямизда ҳам халқ таълими муассасаларини қайтадан номлашда биз миллий қадриятларимизни эъзозлаш йўлидан бормоқдамиз. Чунончи, кейинги икки-уч йил ичида ноҳиядаги билим масканларига ўзбек халқи алломаларидан Қори Ниёзий, Иброҳим Мўминов, Ҳабиб Абдуллаев, Обид Содиқов, адабиётимизнинг пешқадам вакилларидан Чўлпон, Усмон Носир, М. Шайхзода, Нодира, Зебуниссо, А. Қодирий, шарқнинг буюк мутафаккирлари А. Форобий, Беруний, ибн Сино, Низомий, Навоий, Улуғбек, Бобур, А. Авлоний, ўзбек халқи озодлигининг толмас курашчилари — Акмал Икромов, Файзулла Хўжаевлар билан бир қаторда ўзларининг бутун ҳаётини ноҳиямизда халқ маорифини ривожлантиришга бағишлаган, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчилар Усмон Тўраев, Абдуқаҳҳор Ҳамроев, устоз педагоглар Назарқосим Жўраев, Яҳё Ҳамдамов, Туроб Номозов, Аҳмад Муҳиддинов, Норқул Эргашев сингари кишилар номларини қўйганлигимиз халқимиз томонидан катта қувонч билан кутиб олинди.

Шу йили ҳассос шоир Усмон Носир таваллудининг 80 йиллиги муносабати билан 18-ўрта мактаб ҳовлисида унинг бюстини ўрнатиш ҳаракатидамиз.

А. ҚОДИРОВ,
Самарқанд вилояти Булунғур ноҳияси халқ таълими бўлими мудири.

Халқ таълими фидойилари

Ташаббус шундай бошланган эди

Қутлимурод ака Машариповнинг фаолияти ниҳоятда серқирра ва сермазмун. Мен унинг бажараётган ишларидаги айрим муҳим далилларни алоҳида кўрсатиб ўтишни истардим.

Маълумки, 1984 йилда халқ таълими тизимида туб ўзгаришлар қилинмаган бўлса ҳам, ислоҳнинг илк босқичлари бошланди. Шунинг натижаси ўлароқ она тили ва адабиёт фанлари бўйича янги дастурлар ишлаб чиқилди. Ўқув соатлари оширилди. Болаларнинг истаги бўйича она тили ва адабиёт фанларидан 5-8-синфлар бўйича бир соатдан, 9-11-синфларда икки соатдан факультатив курс ташкил этилди. Буни ўқитиш учун амалий дастур керак эди. Вилоят ўқитувчилари жуда ҳам қийналиб қолишди. Бу борада ёрдам сўраб келадиган ва қўнғироқ қиладиган муаллимлар кўп эди. Қандай йўл тутиш керак? Узоқ ўйлаб, бош қашлаб ўтирган билан иш битмайди.

«Бир ўзим нима қила оламан. Ноҳиялардаги мактабларда қўлидан иш келадиган, ёрдамга чақирса, лаббай дейдиган илғор ўқитувчилар озми?» Шу фикр унинг кўнглидан ўтди. Дарҳол Хонқа ноҳияси халқ таълими бўлими методика кабинети мудири Раҳимбой Рўзиматов номига телеграмма юборди. Унда «Муқимий номли ўрта мактаб ўқитувчиси Йўлдош Ҳожиев, гарчи дам олиш таътилига чиққан бўлса ҳам, зудлик билан ҳузуримга етиб келсин», дейилган эди. Бу топшириқ бажарилди. Дам олиш таътилига чиққанига атиги 15 кун ўтганига қарамай, ўқитувчи Йўлдош Ҳожиев Урганчга етиб келди. Салом-алик қилиб, ҳол-аҳвол сўрашилгач, мақсад ва режа ўртага ташланиб, анча маслаҳат ва тортишувлардан сўнг масала келишиб олинди.

— Янги ўқув йилидан бошлаб вилоят ўқитувчиларини факультатив машғулотлар бўйича янги дастур билан қуроллантиришимиз керак, — деди у, ўқитувчи билан хайрлашаркан.

Орадан мўлжалдаги муддат ўтгач, ҳамкорликда ишланган дастур тайёр бўлди.

Эски дастур 1974 йилда тузилган бўлиб, 8-10-синфларни ўз ичига олар эди. У мактаб структураси ўн йиллик вақтида тузилганди. Янги дастурда эса синфлар бўйича берилган шоир ва ёзувчиларнинг асарларидан танлаб олинди. Бу билан ўрганилаётган ёзувчи ёки шоир ижоди ҳақида ўқувчида тўлароқ тасаввур ҳосил қилишни мақсад қилиб қўйилди. Шунингдек, унга биринчи марта Хоразм воҳасида ўтмишда ва ҳозирги кунда яшаб ижод қилаётган адиблар асарлари ҳам киритилди. Бу дастур ҳозиргача воҳа мактабларида амалда фойдаланилмоқда.

Қутлимурод Машариповнинг яна хайрли ва савоб ишларидан бири илм-фан, маданият, санъат ва адабиёт ўчоғи Хоразмда яшаб ўтган ва яшаётган мумтоз ва ҳозирги замон адабиёти вакиллари ижодини адабиёт дастурига киритиш ташаббусини биринчи бўлиб кўтариб чиқишидир.

Маълумки, Хоразм адабий муҳитига адабиёт дастурида ажратилган вақт 5-6 соатдан ошмасди. Бу адолатсизликни ижобий ҳал қилишга бел боғлаган муаллим вилоят рўзномаси «Хоразм ҳақиқати»да (13. 7. 1989) етук шоир, тарихчи олим ва моҳир таржимон Муҳаммад Ризо Эрниёзбек ўғли Огаҳий ижодини адабиёт тарихида монографик мавзу сифатида ўрганиш масаласини кўтариб чиқди. Бу ҳақда эълон қилинган мақола жумҳурият Халқ таълими вазирлигига юборилди. Орадан 2,5 ойдан кўпроқ вақт ўтгач, «Таклифингиз инобатга олинди» деган жавоб келди.

Кейинчалик вилоят малака ошириш олий билимгоҳининг ўзбек тили ва адабиёти кабинетига вилоятнинг турли мактабларидан энг илғор муаллимларни таклиф қилиниб, амалдаги адабиёт дастурига ёндаш «Хоразм ёзувчилари мактабда» номли дастурни ишлаш ҳақида келишиб олинди. Қутлимурод Машарипов бошлиқ ижодий гуруҳ енг шимариб ишга киришди ва 1990 йилнинг биринчи сентябрида бу дастур тайёр бўлди. Бу муҳим ишга Хоразм давлат педагогика олий илмгоҳи профессор ва ўқитувчилари ҳам жалб қилинди.

Хўш, 90 соатлик дастурку тайёр, дарслик қани, қўлланма борми? Бу масалада вилоят рўзномаси «Хоразм ҳақиқати» яқиндан ёрдам берди. Ўз саҳифаларида «Хоразм ёзувчилари мактаб дастурида» номли рукн ташкил этиб вилоятнинг илғор ўқитувчилари ва адабиётшунос олимларининг қатор туркум мақолаларини эълон қилди. Натижада ёндош дастурнинг 50—60 фоиз материали рўзнома саҳифаларида босилиб чиқди.

Дарслик-қўлланмани яратиш Хоразм давлат педагогика илмгоҳи ўзбек адабиёти кафедраси олимларига топширилди. Аммо қоғоз танқислиги ва китобни нашр қилиш муаммосининг мураккаблиги сабабли бу иш кечикмоқда. Шундай бўлса ҳам, хоразмлик ижодкор муаллимлар танлаган йўлидан ва бошлаган ишдан дадиллик билан қайтмай кетяптилар.

Шуниси диққатга сазоворки, хоразмлик ижодкор ўқитувчилар бошлаган ташаббусни қўшни Туркманистон жумҳуриятининг Тошҳовуз вилояти ва Қорақалпоғистон жумҳуриятидаги дўстларимиз ҳам қўллаб-қувватлашди. Бу ерлардаги ўзбек мактабларида ёндош дастур асосида иш бошлаб юборилди. Тошҳовуз вилояти халқ таълими бошқармаси мактаблар инспектори Р. Каримов, шу вилоят ўқитувчилар малакасини ошириш билимгоҳи ўзбек тили ва адабиёти кабинети методисти Р. Йўлдошев, Қорақалпоғистон жумҳурияти ўқитувчилар малакасини ошириш билимгоҳи ўзбек тили ва адабиёти кабинети мудираси М. Ражабова, кабинет методисти Т. Юсупов хоразмликлар тажрибасини ўрганиб, яратилган ёндош дастурдан амалий қўлланма сифатида ишлатиш учун олиб кетдилар. Бу ижобий тажриба алмашиш хоразм, туркман ва қорақалпоқ халқларининг қадимдан давом этиб келаётган дўстлик алоқаларининг янги даврда янада ривожланиб бораётганидан яна бир далолатдир.

Ҳайдарали УЗОҚОВ,
Ўзбекистон Журналистлар уюшмасининг аъзоси, филология фанлари номзоди, доцент.

ТАҲРИРИЯТДАН: Мақола муаллифи Ҳайдарали Узоқов тилчи олим, педагог-журналист сифатида муштарийларимизга таниш бўлса керак. Бугун ана шу мaориф матбуотининг фидойиси ўзининг пайғамбар ёшини нишонлаш арафасида. Биз ҳам у кишининг қувончларига шерик бўлиб, ҳамиша соғлиқ-саломатлик, ижодий ишларига зафар ёр бўлишининг тарафдоримиз.

Халқ педагогикаси — тарбиянинг бош омили

(Боши 1-бетда).

Ҳар бир ота-она ўз фарзандини меҳнат фаолиятига тўғри тайёрланишидан, касб танлашидан, бировни камситмаган ҳолда ўз меҳнати билан маблағ топишга ўрганишидан манфаатдор. Мактаб пардасиданоқ биз ўқувчиларга меҳнат кўникмасини берамиз.

Сўнгги вақтларда миллий-амалий ихтисосликлар тобора оммалашиб бормоқда. Ўқув-ишлаб чиқариш комбинатларида ёғоч ва ганч ўймакорлиги, бадиий кандакорлик, миллий зардўзлик гуруҳларини очдик. Мактаблар ва мактабдан ташқари муассасаларда шу йўналишдаги тўгараклар тармоғини кенгайтирамиз.

Ёшларда миллий ҳунарларни эгаллашга бўлган қизиқишнинг ўсишини биз уларнинг маънавий покланишга ва миллий маданият асосларини эгаллашга интилиши билан боғлаймиз.

Давр биздан ўқув-ишлаб чиқариш комбинатларини қайта жиҳозлашни тақозо этди. Бугун Чилонзор ноҳиясида ташкил этилган мактаб-завод ва мактабларнинг майда корхоналари уюшмаси, Куйбишев ноҳиясидаги ўқувчи ёшларни ижтимоий ва техник фанлардан тайёрлаш бўйича тажриба бирлашмаси, Октябрь ноҳиясидаги 5-11-синф ўқувчилари учун мактаб ширкати реал ҳақиқатга айланди.

Кейинги икки йил ичида маҳаллий ёшлар мутахассисликлари бўйича ҳунар-техника билим юртларига эътибор кучайтирилди. 1989 йили маҳаллий миллат вакилларидан 28 фоизи қабул қилинган бўлса, бу йилга келиб 52 фоизга етди.

Биз бу ишларни ишлаб чиқариш корхоналари билан ҳамкорликда амалга ошираётган эдик. Бироқ эндиликда хўжалик юритишнинг янгича шароитида баъзи бир база корхоналари таълим органларига ёрдам беришдан бош тортмоқдалар. Шуни ҳисобга олган ҳолда биз Меҳнат ва Халқ таълими вазирликларига ўқувчиларни касбга тайёрлаш юзасидан зарур тадбирларнинг илмий асосланган дастурини ишлаб чиқишларини сўраб мурожаат қиламиз.

Халқ педагогикаси тажрибаси шундан далолат берадики, ўтмишдаги донишмандларимиз оилавий тарбияга катта аҳамият беришган, деди нотиқ оила ва мактаб ҳамкорлиги масканлари хусусида сўз юритар экан. Оилавий тарбия соҳасида тўпланган бой тажрибаларда 148, 204, 59, 114, 29-мактабларнинг жамоалари унумли фойдаланмоқдалар.

Ғулом ака Жўраев оиласида таркиб топган тарбия тизими алоҳида эътиборга моликдир. Ғулом Назирович ўзининг 40 йиллик меҳнат фаолиятини Олим Хўжаев номли маҳалладаги 7-мактаб жамоатчилик иши билан уйғунлаштириб келди. Бу оилада етти фарзанд, 16 набира бор. Уларнинг бири ишчи, бири адлия ходими, бири ўқитувчи. Лекин уларнинг ҳаммасини ота-онага ҳурмат ва муҳаббат, уларнинг ҳаётий тажрибаларига суяниб иш тутиш бирлаштириб туради. ди.

Афсуски, кейинги пайтларда биз ота-оналарнинг болалар тарбияси учун масъулиятни ўзидан соқит қилиб, уни мактаб зиммасига юклашга ҳаракат қилиши билан боғлиқ мисолларга дуч келаяпмиз. Ҳақиқатан ҳам, ўқув муассасалари асосий тарбия ўчоғидир. Бу ерда жамиятнинг инсонга бўлган ижтимоий буюртмаси бажарилади. Бироқ бу улкан вазифани халқ таълими ходимлари, маҳалла ва ота-оналар қўмиталарининг ёрдамисиз бажара олмайди.

Ўтмишда ҳам маҳаллалардаги тартиб-интизомни назорат қилувчи кишилар бўлишган. Ҳозир ҳам маҳалланинг кучи, вазифаси сақланиб қолган, ёшларни тарбиялаш имконияти каттадир. 241-мактаб ва «Гулистон» маҳалласи 278-мактаб ва «Қизил Ўзбекистон» маҳалласи, 156-мактаб ва Юнусов номли маҳалла, 201-мактаб ва «Маданият» маҳалласи жамоаларининг бой тажрибалари маънавий иқлимга, тарбияга ижобий таъсир кўрсатмоқда.

Ҳамза ноҳиясида ҳам хайрли ишга қўл урилди. Маҳаллалар ишини мувофиқлаштирувчи кенгаш турар жойлардан фойдаланиш идораларида ҳам маҳалла қўмиталарини тузмоқда, маҳаллалар кенгаши ва халқ таълими бўлими билан турар жойларда ҳамкорликда тарбиявий иш олиб бориш бўйича шартнома тузилган.

Тарбияга алоқадор барча куч ва имкониятларни бирлаштиришни ўз олдига мақсад қилиб қўйган жамоатчилик кенгашлари ҳам кўп иш қилишлари мумкин. Шундай кенгашлардан бири Ҳасан Исломов номли 41-мактабда тузилган. Унга мактаб асосчисининг ўғли, меҳнат ва уруш фахрийси Қамариддин Исломов раислик қилади.

Маҳалла педагогик жамоалар билан иш олиб борар экан, мактаб ҳаётининг барча икир-чикирларини яхши билади. Шунинг учун ҳам биз мактаб ишларини ўрганаётган пайтда маҳалла фаоллари билан учрашувлардан бошлаяпмиз, уларнинг мактаб, ҳунар-техника билим юрти, болалар боғчалари ишига берган баҳосига диққат билан қулоқ солаяпмиз.

Биз ўта мураккаб вазиятга дуч келдик. Кўраётган барча чора-тадбирларимизга қарамай, балоғатга етмаганлар ўртасидаги жиноятчилик ўта суст даражада камаймоқда. 1989 йилга нисбатан ўқувчилар ўртасидаги жиноятчилик бирмунча камайди, лекин оғир жиноятлар сонининг бўлиши бизни ташвишга солмоқда. Биз ҳар куни ойнаси синган шаҳар транспорти воситаларини, бузилган автомат-телефонларни, ҳақоратланган ёдгорликларни кўрамиз. Бу ишларни сиз билан бизнинг болаларимиз қилмоқдалар. Айрим ўқитувчиларнинг лоқайдлигига, ота-оналарнинг калтабинлигига, шахс тарбиясига юзаки қараш оқибатида келиб чиқадиган бундай кўринишларга зарба беришимиз керак.

Қонунбузарликнинг олдини олиш биринчи даражали масала бўлиб қолди. Балоғатга етмаган ўсмирлар ишлари билан шуғулланувчи назоратчилар билан алоқаларимизни мустаҳкамлаяпмиз. Собир Раҳимов ноҳиясидаги халқ таълими бўлими ва инспекциясининг ташаббуси билан маҳаллаларда тарбияси қийин ўсмирлар билан биргаликда доимий иш олиб борилмоқда. Уларнинг хулқлари жамоатчилик йиғинларида муҳокама қилинмоқда, уйларда кўчма педагогика кенгашлари ўтказилаётир, ёшларнинг ишга жойлашишларига кўмаклашилмоқда. Бундай тарбиявий ишлар яхши самара бераётир. Ноҳияда қонунбузарлик даражаси пасаймоқда. 1991 йилда 11, 219, 233, 249-мактабларнинг ўқувчилари биронта ҳам жиноят содир этмадилар.

Ҳаммамиз тарбия тизимида ўзгариш бўлишидан манфаатдормиз. Бунинг учун биз тарбиявий жараённи бошқариш методикаси устида иш олиб бораяпмиз. Бу иш ўз ичига тарбияси бузила бошлаганларни аниқлашдан тортиб, тарбияси қийин ўсмирлар билан иш олиб боришнинг шакл ва услубларини қамраб олади.

Ёшларнинг узоқ вақт мобайнида ижтимоий-фойдали меҳнат билан банд бўлмаслиги қонунбузарликларнинг кўпайишига олиб келади. Биз бу масалани ўз кучимиз билан ҳал этишга ҳаракат қилаяпмиз. Икки йил муқаддам ҳунар-техника билим юртларида ёрдамчи мактаблар битирувчилари учун гуруҳлар очдик, Куйбишев ноҳияси ишлаб чиқариш комбинатида ўқишга иштиёқи йўқ, тарбияси қийин ўсмирлар учун синфлар ташкил қилинди. 8-9-синф ўқувчилари бу ерда маълумот оладилар, меҳнат тайёргарлигидан ўтадилар. Лекин бу чоралар, умуман олганда, муаммони бутунича ҳал этишга қодир эмас.

Биз ноҳия ҳокимларидан ноҳиялар доирасида бир қанча база корхоналарини белгилаб, уларни балоғатга етмаган ўсмирларни ишга қабул қилиш учун имтиёзли шароитлар яратиб беришни сўраймиз. Бу мақсадлар учун махсус ишлаб чиқариш цехлари, кичик корхоналар, мактаб заводлари ташкил қилиш мумкин.

Тарқоқ ҳаракатдан ҳамжиҳатликка ўтиш, миллий маданият асосида аниқ тарбиявий тадбирлар ишлаб чиқиш, бу тарбия тизимини янгилаш асосидир. Ишончимиз комилки, кўтарилган масалаларнинг амалий ҳал этилишига ҳамма ўз ҳиссасини қўшади, ишга масъулият билан ёндашади.

Анжуманда сўзга чиққан 99-мактаб директори К. Маъзумова ўқувчиларнинг маънавий камолотида эстетик туркумдаги тўгараклар муҳим ўрин тутганлиги ҳақида гапирди. Мазкур мактабда халқ амалий санъатини ўрганишга қизиқиш катта.

Мактаб педагогика жамоаси Маданият институти билан ҳамкорлик қилиб келмоқда. Ота-оналар жамоатчилиги, маҳалла фаоллари тарбиявий ишларни ташкил этишда ёрдам бериб келаётганликлари туфайли милиция рўйхатига тушган болалар йўқ.

Шаҳардаги 223-мактаб ўқитувчиси, «Одобнома» дарслиги муаллифи А. Неъматова миллий қадриятларимизни тиклашда, ёшларни халқимиз анъаналари руҳида тарбиялашда одобнома дарсларининг аҳамияти, қиз ва ўғил болалар тарбияси тўғрисида эҳтирос билан гапирди.

Ҳамза районидаги маҳалла қўмиталари кенгаши раиси, доцент Н. Ҳасанов, шаҳар халқ ноиблари кенгаши, маҳалла ва уй-жой қўмиталари комиссиясининг раиси Ш. Темиров, Киров районидаги «Ўзбекистон мустақиллиги» маҳалла қўмитаси раиси Э. Тожиевлар маҳалла ва уй-жой қўмиталарининг ёшлар тарбияси юзасидан амалга ошираётган ишлари, бу борадаги йўл қўйиб келинаётган камчилик ва нуқсонлар, ҳал этилиши зарур бўлган муаммолар ҳақида куйиниб гапиришди.

Шунингдек, анжуманда 26-ҳунар-техника билим юрти директори Ф. Мўминов, 282-мактаб директори В. Ткаченко ва бошқа нотиқлар ҳам миллий қадриятларни тиклаш, тарбиявий ишда мактаб, оила ва жамоатчилик ҳамкорлигини мустаҳкамлаш хусусида сўз юритишди.

Ўзбекистон Республикаси халқ таълими вазири Ж. Ғ. Йўлдошев анжуманда сўзга чиқиб, Тошкент шаҳри маорифчиларининг ёш авлодни халқ педагогикаси, миллий анъаналар руҳида тарбиялаш юзасидан бундай тадбир ўтказаётгани келажак учун яхши режалардан дарак бериб турганлигини қайд этиб ўтди. Нотиқ бозор иқтисодига ўтилаётган оғир бир пайтда айрим корхона ва хўжаликлар мактаб ва бошқа маориф муассасаларига оталиқни ўз зиммаларидан соқит қилишга уринаётганликларини айтиб, лекин давлат халқ таълими учун миллий даромаднинг 20 фоизини ажратаётганлигини мамнуният билан таъкидлади.

Халқ таълими вазири ўқувчиларни табақалаштириб ўқитиш, техника, санъат лицейларини ташкил этиш, ўқув юртларига абитуриентлар қабул қилишда тестлардан фойдаланиш тадбирлари кўрилаётганлиги ҳақида ҳам гапирди.

Мактаб педагоглар жамоалари ота-оналар билан яқиндан алоқани мустаҳкамлашда педагогик одобга эътибор беришлари, ота-оналарни кўпчилик ўртасида изза қилишдек яроқсиз иш усулларига барҳам бериб, ўқувчи қобилиятининг янги қирраларини очишда маслаҳатларини дариғ тутмасликлари лозим.

Шунингдек, нотиқ қобилиятли ёшларни етиштиришда Ўзбекистон Фанлар академияси билан ҳамкорлик режалари ишлаб чиқилаётганлиги ва маҳалла қўмиталари фаоллари ҳамда фахрийлардан тарбиявий тадбирларда фойдаланишнинг аҳамияти ҳақида сўз юритди.

Ж. Ғ. Йўлдошев ота-оналар ва маҳалла қўмиталари раисларидан бир гуруҳига «Халқ маорифи аълочиси» нишони ва Фахрий ёрлиқларни топширди.

Мухбиримиз.

Балкиз АЛАДДИН

Муҳаммад пайғамбар қиссаси

ОЙША

Ҳадича вафотидан сўнг Пайғамбар анча ёлғизланади. Уйда у билан гаплашадиган на онаси, на синглиси, на хотини бор эди. У кўпинча маъюс ва хомуш ўлтирар, соатлаб сўз қотмас эди. Шу сабабдан бўлса керак, Абу Бакр қизи Ойшага уйланишни унга таклиф этади. Милодий 622 йили Муҳаммад Ойшага уйланади.

Ойша бағоят оқила қиз эди. Саводхон эди, ўқишни, ёзишни биларди. У эркаклар билан диний мавзуларда дадил баҳс-мунозара қилиб, тиниқ ақли ва билимдонлигини намойиш этарди. Пайғамбар вафотидан сўнг унинг ҳаётига доир жуда кўп қимматли маълумотлар Ойшанинг ёрдамида йиғилган ва тикланган эди.

Ўша даврда араблар бир эмас, бир неча хотин олишар, бунинг устига, рўзғор хизматида чўри қизлар тутишар, уларга ваҳшиёна муомала қилишарди. Хотин-қизлар одатда фақир кийинишарди, аммо зарур бўлганда чанг ва чилдирма чалиб, рақсга тушишарди, эркаклар эса узун тунларни майхўрлик ва айшу ишрат билан ўтказишарди.

«Аёлларни эъзозланг, — дейди Пайғамбар, уларга қўйлар ёки қорамолларга қилгандек муомала қилманг. Ёдингизда бўлсин: жаннат оналарнинг оёғи остидадир...».

У хотин-қизларни иззатлаш, уларга ғамхўрлик қилиш, уларни илмли, маърифатли этиш ҳақида такрор-такрор сўзлайди. Кейинчалик, тангридан ваҳий келгач, хотин-қизлар кўчага чиққанда бежирим ёпиниб юришсин, деб фатво беради.

Хотин-қизлар исломда алоҳида ўрин тутишади. Муҳаммадни пайғамбар деб таниб, унга биринчи бўлиб имон келтирган ҳам аёл — Ҳадича эди. Шунингдек, Муҳаммад авлодлари бўлмиш имомлар ҳам унинг ўғлинингмас, қизи — Фотиманинг болалари эди.

Пайғамбар ислом йўлида жон берган айрим шаҳидларнинг беваларига уйланади. Ўзга чораси йўқ эди.

«Агар сиз ҳимоя этмасангиз, бу шафқатсиз ва адолатсиз дунёда ҳолимиз не кечади? — деб зорланади аёллар. — Ҳеч шубҳасиз, маккаликлар бизни ўлдиришади».

«Дунёда тўрт буюк аёлнинг шуҳрати абадий сўнмасдир, — дейди Муҳаммад. — Бу Асия (Мусо даврида яшаган фиръавннинг хотини), Марям (Исонинг онаси), Ҳадича ва Фотима (пайғамбарнинг қизи)».

ҲИЖРАТ

Қурайшларнинг душманчилиги кун сайин кучайиб боради. Бу аҳволда Муҳаммаднинг Маккада туриши ортиқ хавфли эди. Уни ўлдириш учун ҳар куни бир фитна ўйлаб топишарди. Унинг ҳимоячиси Абу Толиб вафот этган эди.

Қурайшлар, уни бир қавм эмас, барча қавмлар биргалашиб ўлдириши керак, деган қарорга келишади. Шу мақсадда ҳар бир қавмдан биттадан одам олишади. Улар Пайғамбарнинг уйига эрталабки намоз — бомдод пайти бостириб кириб, уни ўлдирмоқчи бўлишади. Бу орада Маккадаги барча мусулмонлар ўзларининг мол-мулкларини сотиб, яширинча Ясрибга жўнаган ва у ерда ҳар дақиқада Пайғамбарни кутишарди. Тангридан буйруқ бўлса, Муҳаммад ҳам Маккани тарк этиб, қочоқларга қўшилиши лозим эди.

Шундай буйруқни у худди қурайшлар уни ўлдирмоқчи бўлган тунда олади. Абу Бакр ҳозирлаган икки туяга миниб, улар қоронғуликда Маккани тарк этишади. Пайғамбарнинг тўшагида Али ётиб қолади. У ўзини қурайшлар ўлдирмаслигини билади.

Эрталаб Муҳаммад чиқавермагач, қурайшлар хонага бостириб киришади. Улар Муҳаммаднинг ўрнида Али ётганини кўриб, тутақиб кетишади. Муҳаммаднинг қочганлигини билгач эса, баттар қутуриб, шу ондаёқ унинг изига тушишади.

Бу орада Муҳаммад билан Абу Бакр Таҳур тоғига етиб келиб, у ердаги бир ғорга бекинишади. Худонинг амри билан ўргимчак ғор оғзига тўр солади, кабутар шу ердаги бир бутага ин ва тухум қўяди. Қурайшлар из қувиб, ғор олдига келишади.

«Тамом, иккимиз ҳам қўлга тушдик», — дейди Абу Бакр.

«Йўқ, биз икки кишимас, уч кишимиз, — дейди Муҳаммад. — Худо бизга ҳамроҳ эканлигини унутдингизми? У бизни ўз паноҳида асрагай...»

«Қаранглар, мана, уларнинг излари! — деб қичқиради қурайшлардан бири. — Улар шу ерда бўлишса керак».

«Жинни бўлдингми? — дейди бошқаси. — Улар бу ердамас. Ғор оғзидаги ўргимчак уясини кўрмаяпсанми?»

Улар қочоқларни излаб, нари кетишади. Шу йўсинда Муҳаммад билан Абу Бакр қутулиб қоладилар.

Али уларга озиқ-овқат ташиб туради. Улар кундузлари яшириниб, кечалари йўл босишади. Ниҳоят, Ясриб яқинидаги Кубо деган жойга етиб келишади.

Муҳаммаднинг Маккадан Ясрибга қочишини одатда Ҳижрат дейишади. Бу милодий 622 йилнинг 22 сентябрида юз берган эди. Тарихда мусулмон санаси ана шу кундан бошланади.

Ясрибликлар Пайғамбарнинг келишини ғоят ташвишланиб, сабрсизлик билан кутишарди. Пайғамбар келди, деган хабарни эшитибоқ, ҳамма унга шод-ҳуррам пешвоз чиқади. Муҳаммад Кубода тўхтаб, бироз дам олади. Кейин шу ерда масжид тиклайди. Бу — Муҳаммад барпо этган биринчи масжид эди. Сўнг у Ясрибга ўтади. Энди Муҳаммад уни севган ва унга эътиқод этган одамлар орасида эди.

Шу йилдан эътиборан Муҳаммад ҳаётининг янги ва ғоят муҳим даври бошланади.

ТАЪЛИМОТ

Қурайшларнинг шунчалик қаҳру ғазабига сабаб бўлган Муҳаммад таълимотининг негизи нимада эди? Нега улар бу таълимотга шу қадар қутуриб тўсқинлик қилишди?

У яккаю ягона, воҳид Худога сиғинишни тарғиб этар эди. У хотин-қизларни қадрлаш, уларни иззат-эҳтиром этишга ундар эди. У ёлғон гапирмаслик, товламачилик қилмаслик, бева-бечора, етим-есирларнинг ҳаққига кўз тикмасликка чақирарди. Араблар — жасур халқ, лекин улар орасида бебошлик, беҳудага қон тўкишлар авж олган эди. Улар қимор ўйнашар, ифрот шароб ичишар, шаҳвоний рақсларга тушишар, судхўрлик қилишар, Каъба атрофида яланғоч юришар, ўз ўгай оналарига уйланишар, арзимаган гуноҳи учун одам ўлдиришар эди.

«Фойда таъмаида фақирларга қарз бериб, фойда ундирманг, — дейди Пайғамбар. — Меҳнат қилишдан уялманг. Меҳнат қилиш — ибодат қилишга баробар. Дини ва эътиқодидан қатъи назар, ўзга инсонларни ҳурматланг. Худонинг наздида барча баробардир. Яхши инсон — бой-бадавлат оилада туғилган одам эмас, балки ўз иши билан худога хушёққан кишидир».

Бир кун биров Пайғамбарнинг олдига келиб, на ейишга ноним, на харж этишга пулим бор, дейди.

«Бирор нарсанг борми ўзи? Бирор нарсанг бордир, ахир?» — сўрайди Пайғамбар.

«Битта қозоним бор», — дейди ҳалиги киши.

«Бўлмаса бор, — дейди Пайғамбар, — қозонни сотиб, битта болта харид қил. Ўтин йиғиб, бозорга элтиб сот, токи тиланчилик қилганингни мен бошқа кўрмай».

«Тоат-ибодат қилинглар, — дейди у ўз маслакдошларига қараб. Сўнг дарахт шохини силкиб, япроқларнинг дув-дув тўкилишига ишорат этади: — Кўряпсизми? Бутоқ силкинганда барглар тўкилганидек, ибодат этганда юрак гуноҳлардан мусаффо бўлур.

Бир гал унинг олдига жулдур кийинган бир киши келади. «Нега бу қадар афтода кийингансан?» — сўрайди Пайғамбар.

«Бор нарсамни одамларга хайри-худойи қилдим», — деб жавоб беради жулдурвоқи.

«Бу ишинг маъқул эмас, — дейди Муҳаммад, — тангри сени яхши кийиниб, ўзи яратган неъматлардан баҳраманд бўлишингни истайди. Аввал ўзинг баҳраманд бўл, ортса, бошқаларга хайри-худойи қил».

НАВРЎЗИМИЗ — БОЙЛИГИМИЗ

ТАҚВИМДАГИ ҲАҚИҚИЙ БАЙРАМ

Она-сайёрамизда 200 дан ортиқ давлатлар бўлиб, уларда турли миллат ва элат вакиллари ўз аждодларидан мерос бўлиб қолган ва давом этиб янги мазмун билан бойиб ёки қашшоқлашиб келаётган анъаналари, урф-одатлари, удумларини ўзига хос тантаналар билан йилнинг муайян кунида нишонлайдилар. Шулар жумласига мусулмон халқларининг Наврўз, ҳайит-ийт, молдаван, болгар ва руминларнинг мэрцишорул ёки плучушорула, бурят, мўғул ва қалмиқ халқларининг цагалган, кўпчилик овруполикларнинг пасха ва янги йил, татарларнинг сабантўй каби кўплаб элат ва халқларнинг ранг-баранг маросимларини киритиш мумкин. Бу сингари муштарак байрамлар миллатларнинг тақвимдаги муҳрланган маданий ва маънавий меросидир.

Мусулмон давлатлари, жумладан, Ўрта Осиё халқлари милоддан аввалги III асрдаёқ Наврўз байрамини Янги йил тариқасида кенг нишонлаганлар.

Янги йил — йилнинг биринчи куни бўлиб, дунёдаги кўпгина халқларнинг энг муҳим байрамидир. Янги йилни кутиб олиш ва нишонлаш турли даврларга тўғри келган. Масалан, Наврўз 21 март куни, оврупоиклар Янги йилни 1 январда, мўғул ва хитойликлар Янги йил — цагалганни февралда нишонлайдилар.

Баҳор фаслининг кириб келишини кутиб олишга тааллуқли бўлган барча урф-одатлар орасида Янги йил — Наврўз шакл ва мазмунан алоҳида ўрин тутади. Наврўз кишиларни табиатга яқинлаштирган, инсон ва табиат ўртасидаги ўзаро узвий алоқадорликни акс эттирган мусулмон халқларининг ажойиб ва ноёб маданий-маънавий меросидир.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, Шарқ мамлакатлари сингари Оврупонинг кўпгина давлатларида, жумладан Италия, Англия, ҳатто Россияда ҳам қадимда Янги йил 21 март куни нишонланган. Чунки Наврўз ўша узоқ ўтмишдаёқ фалакиёт ва жуғрофий жиҳатдан тўлиқ асосланган. Бинобарин, Қуёш айни шу куни ўзининг ҳаётбахш нурларини тик, яъни 90 даража бурчак ҳосил қилиб сайёрамизнинг қоқ белига — экваторга йўналтиради. Шу дақиқаларда баҳорги кеча-кундуз тенглашади ва 22 мартдан бошлаб Қуёшнинг тик йўналган нурлари шимолий тропик чизиғи томон ҳаракатланади. Бу Наврўзнинг илк ва қутлуғ қадами бўлиб, табиатнинг жонланиши билан кишиларнинг хўжалик фаолияти ўртасида уйғунлик намоён бўла боради. Жумладан, бобо деҳқон она-ерга меҳр билан ишлов беришга киришади, ўт-ўланлар қирадирларни гилам сингари яшил либосга бўяйди...

Наврўз мусулмон халқларининг тақвимда мустаҳкам ўрин олган энг сара байрамларидан ҳисобланади. У инсон билан табиат ўртасидаги уйғунликни англатадиган ноёб ва ижтимоий ҳамда табиий ҳодисадир. Лекин айни пайтда биз кутиб оган Янги йилнинг биринчи куни 1 январь тўғрисида бундай фикрни айтиш мумкин эмас. Чунки бу маросим тақвимда турғунсиз бўлган сунъий, яъни кишиларнинг хоҳиш-иродасига боғлиқ ҳолда белгиланган санадир.

Тарихий маълумотларга қараганда, 1 январни байрам қилишни дастлаб римликлар бошлаган. Россияда эса Янги йилни авваллари март ойида, кейин сентябрда ва охири 1 январда байрам қилиш одат тусига айланган. Бинобарин, Петр I 1699 йилнинг 15 декабрида шундай мазмунда фармон чиқарган эди: «Исо пайғамбарнинг туғилган кунидан 8 кун ўтказиб бошлансин, яъни Янги йил 1 сентябрда эмас, балки 1700 йилнинг биринчи январида бошланган деб ҳисоблансин. Янги йил бошланиши муносабати билан кишилар бир-бирларини Янги йил байрами билан табриклансинлар. Катта йўллар ва серқатнов кўчалар, ҳовлилар қарағай ва арча билан безатилсин».

Россиянинг Ўрта Осиёни босиб олиши муносабати билан ушбу Янги йилни кутиб олиш тартиб-қоидалари ерлик халқларнинг ҳаёт тарзига аста-секин кириб кела бошлади ва кейинчалик анъанага айланди. Фикримизча, бу байрамни кутиб олишнинг бир бемаъни томони бор. У ҳам бўлса қисқа муддат учун турли тақинчоқ ва ўйинчоқлар билан безаш мақсадида миллионлаб қимматбаҳо дарахтларнинг ҳануз нобуд қилиниб келинишидир. Организм учун тоза ҳавони етказиб берадиган доимий яшил дарахтларни кесишдек одатни тарк қилиш вақти келди, чамамда. Негаки ўрмонларга тақчил ўлкамизнинг маҳаллий аҳолиси учун авваллари арчаларни кўча, ҳовли ва хоналарда безаш бутунлай ёт бўлса, кейинчалик бу одат тусида айланганлиги салбий оқибатларга олиб келди. Жумладан, жумҳуриятимиз тоғларини безаб турган ноёб манзарали арчазорларнинг йўқолиб кетишида, айнан Тошкент вилояти тоғларининг яланғочланиб қолишида ана шу сунъий жорий этилган «фармоннинг шарофати» ҳам етакчи роль ўйнади. Айниқса, асримизнинг 60-80 йилларида маҳаллий тоғли халқ, ҳатто талабалар ҳам фойдани ўйлаб Бўстонлиқ ноҳияси тоғларидан сон-саноқсиз арчаларни Тошкент шаҳрининг кишиларга гавжум бўлган кўча ва чорраҳаларида бемалол сотар эдилар.

Янги йилни юқори, байрам кайфиятида кутиб олиш биз — маҳаллий миллат вакиллари учун ҳам анъанага айланиб қолган бир пайтда ҳеч бир монелик кўрсатмоқчи эмасмиз. Фақат мусулмон халқларида дарахт экиш жуда савобли иш ва муқаддас бурч ҳисобланганлигини, ҳатто ўзбекларда «гуноҳинг кўпайса дарахт эк» деган нақл борлигини эслатиб ўтмоқчимиз, холос. Бинобарин, халқимиз дарахтни қирқиш катта гуноҳ ҳисоблаб, ўз фарзандидек парвариш қилиб келган.

Қадим-қадимдан халқимиз Наврўз арафасидан бошлабоқ ризқ-рўзимиз манбаи — она-ерга алоҳида меҳр билан ишлов бериб, уруғ қадаган, мевали ва мевасиз дарахтлар ўтқазиш маросимлари ташкил этилган, хилма-хил танқис таомлар, пишириқлар тайёрлаган, турли мусобақалар, ўйин-кулгилар, сайллар ва ҳоказолар бўлиб ўтган. Дарҳақиқат, ўз халқига қайтарилган Янги йил — Наврўз барчага олам-олам қувонч келтириб, маънавий озиқ берадиган тақвимдаги муҳрланган муштарак анъанамиздир.

Абдурасул СОАТОВ,
Тошкент давлат дорилфунуни жуғрофия куллиётининг катта ўқитувчиси.

Қутлаймиз!

ДАДАЖОН!

Аввало, Сиздай инсонга аяжонимизни учраштиргани ва шул муҳаббат гулшанида бизни яратгани учун Оллоҳга шукр деймиз.

Қаерда бўлмайлик, Сизнинг насиҳат ва ўгитларингизни доимо қалбимизда сақлаб, унга амал қилаяпмиз. Шукрки, ҳозирча кам бўлганимиз йўқ. Сиздай падари бузрукворимиз борлигидан кўнглимиз фахрга тўла.

Илоё, аямизнинг, бизнинг ва бўлажак (насиб этса) набираларингиз бахтига соғ ва саломат бўлинг.

Ярим асрлик ёшингизга Оллоҳдан яна бир аср сўраб — фарзандларингиз Ҳалимжон, Қумрихон, Манзурахон, Маҳмуджон, Маъсудахон САИДОВлар.

Республика ёш техниклар станциясида бир қанча тўгараклар қаторида чолғу асбобларини ясаш тўгараги ҳам мавжуд. Тўгаракка уста Муҳаммадназар Юнусов раҳбарлик қилаётир.

Тасвирда: М. Юнусов болаларни қадимий санъат намуналари билан таништирмоқда.

Сураткаш Р. АЛЬБЕКОВ.

ДИЛИМ ГУЛИДИР

Фалак ғамнинг чўғин ташлаб,
Деди: «Унинг дилин куйдир».
— Нетай, — дейман кўзим ёшлаб, —
Дилим гулдир, дилим гулдир,
Муродим йўқ, ишим шулдир,
Мени чўғдан яратганлар.
Мени лаънатла-ю, ўлдир,
Гуноҳим сўр яратгандан.
Ҳаёт шундай, алам бисёр,
Ғамим бисёр аламлардан,
— Фалак, қандай гуноҳим бор?
Қисурсан лутф-карамлардан.
Фалак ғамнинг чўғин ташлаб,
Деди: — Унинг дилин куйдир!
— Нетай, — дейман кўзим ёшлаб, —
Ҳаёт ғамларга кенг уйдир...

ТОҒЛАР, ТИНГЛАНГ МЕНИНГ ДАРДИМНИ

Мен ёш кўрдим митти гиёҳ кўзида.
Зор англадим сарин еллар сўзидан,
Юрдим сайёр хаёлимнинг изидан,
Унутай деб юракдаги дардимни.
Офтоб сўнди, пешвоз чиқди соялар,
Фарёдимдан дарз кетдилар қоялар.
Музликларда оёқларим тойилар,
Мен йўқотдим тоғлардайин мардимни.
Уйқудаги бинафшани уйғотдим,
Майсалар кўксимга найзадай ботди,
Шудринглар-ла бўзлашиб тонглар
отди,
Унутолмай юракдаги дардимни.
Дарёларга гирёнларим сўзладим,
Денгизларга туғёнларим сўзладим,
Дарё бузди дод айлаб ўзанини,
Денгиз гувиллади ютиб дардимни.
Тинглаб қор, муз шаршарага
айланди.
Кўз ёшларим жилғаларга жойланди.
Мусибатнинг ўтар йўли бойланди,
Мен тоғларга сўзлаганда дардимни.
Мажнун толнинг боши қуйи эгилди.
У ҳам мендек изтиробга эврилди,
Сочин ёйди, ел кўксига соврилди,
Мен боғларга сўзлаганда дардимни.
Бу ғамларни айрилганлар тушунар,
Қанотлари қайрилганлар тушунар,
Сомон янглиғ сарғайганлар тушунар,
Бўзлай-бўзлай юракдаги дардини.
Кўз ёшлардан сағаналар дарз кетди,
Мозор бўйлаб ваҳмали сас кетди,
Эй табиат, тингла, сенга арз этдим,
Ўзинг арит сийнамдаги дардимни...

СИЗ ЎТИБ КЕЛГАН ЙЎЛЛАРГА ҚАРАДИМ

(Кекса муаллима ҳузурида)

Сиз ўтиб кетган йўлларга қарадим,
Мармар тошлар узра кўрдим изингиз.
Мен-ку Сиз очган мактабларда
яйрадим,
Дарсликларга айландингиз ўзингиз.
Олов ичра юриб ҳам ёнмадингиз,
Тавсифингиз туғёнида ёнурман.
Оловлардан ўсган ҳайкал эдингиз,
Сизни қўшиқларимга жо қилурман.
Сиз ўтиб келган йўлларга қарадим,
Қора сочингиздек узундир улар.
Азиз юртимнинг қорига яраган
Қўлларингизга мен қуяйин сувлар.

Эътибор ОХУНОВА.

ЯНГИ ҚЎЛЛАНМА

Таълим-тарбия жараёнининг самардорлигини ошириш, ёшларга назарий ва амалий билим бериш, уларнинг ҳар томонлама етук шахслар бўлиб етишиши учун бўлган интилиш жамоатчиликнинг доимо диққат марказида бўлиб келган.

Халқ хўжалигидаги инқироз, бозор расталаридаги қимматчилик, кишиларнинг маънавий тубанлашуви, миллатлар ўртасидаги келишмовчиликлар, табиатга ваҳшийларча муносабат — буларнинг бариси маълум маънода илмий савиямизнинг ночорлигидан, маънавий дунёмизнинг торлигидан нишона беради. Жамият бизнинг олдимизга янада оқил бўлишни, янада билимдон бўлишни, янада меҳнатсевар бўлишни кўндаланг қўймоқда. Жамиятни ҳаракатга келтирувчи куч эса, ойдек равшанки, — зиёлилар оммаси. Зиёлилар синфининг кучи ва мададкори эса ишчи ва деҳқонлардир. Чуқур билимга, иқтидорга эга бўлишнинг омилларидан бири малакали ва зукко мутахассисларга, асосли илмий назарияга, ҳаётий тажрибага асосланган дарсликларга, қўлланмаларга ва илмий-тадқиқот ишларига эга бўлишликдир.

Ана шундай талаб ва эҳтиёжларга тўлиқ жавоб берадиган қўлланмалардан бири филология фанлари доктори, профессор Назар Ражабовнинг «Мутахассисликка кириш» (Тошкент, Ўқитувчи, 1991) ўқув қўлланмасидир. Шуни айтиш лозимки, мазкур қўлланманинг юзага келишини ўзбек тилида таълим олаётган талабалар кўпдан бери кутиб келишмоқда. Ниҳоят, бу ишга заҳматкаш олим Назар Ражабов қўл урди ва уни тезлик билан талабалар ихтиёрига тақдим этди.

Қўлланма олимнинг кўп йиллик кузатишлари, тўплаган бой тажрибаси асосида юзага келган. Қўлланма икки бўлимдан иборат. Биринчи бўлим «Мутахассисликка кириш» фани ва ўқитиш жараёнининг баъзи масалалари» деб номланади. Бу бўлимда мутахассисликка кириш фанининг мақсад ва вазифалари, олий мактаб тарихи ҳақида сўз юритилади. Мазкур бўлимдаги «Ўқув жараёнини илмий асосда ташкил этиш», «Ўқитиш жараёнининг асосий шакллари» бандларидаги асосли фикрлар талабаларнинг олий мактаб шароитига мослашишида муҳим роль ўйнаши шак-шубҳасиздир.

Маълумки, таълим-тарбия ўчоқларидаги асосий камчиликлардан бири улгурмовчиликдир. Хўш, улгурмовчиликларнинг пайини қирқиш мумкинми? Олим бу каби қатор саволларга китобда ўз фикр ва мулоҳазаларини билдириб ўтади ва «...фан ва техникадаги сўнгги янгиликлар билан мунтазам равишда танишиб бориш,... ўқув-методик ва техника воситаларидан фойдаланишни такомиллаштириб бориш, ўқиш жараёнларини тўғри режалаштириш,... талабаларнинг иш шароити, дам олиши ва ҳар хил жамоат ишларига иштирокини мукаммаллаштириб бориш...» кабиларни муаллиф ўқув жараёнини илмий ташкил қилиш, кўчириб ва қайта тўлдириб бориш усуллари устида ўртоқлашган.

Иккинчи бўлим «Мустақил ишлашни илмий асосда ташкил этиш ва ақлий меҳнат гигиенаси ҳамда маданияти» деб номланган. Бунда олим мустақил ишлашни ташкил қилиш, китоб устида ишлаш, ақлий меҳнат гигиенаси ва маданияти, синов ва имтиҳонларни ўтказиш каби масалаларга тўхталган. Бу бўлимдаги «Ақлий меҳнат гигиенаси ва маданияти» банди диққатга молик. Ҳақиқатан ҳам, баъзида китоб ўқиш, ундан керакли жойларни кўчириб олиш ишларига бефарқ қараймиз. Аҳамиятсиздай кўринган бу жараёнга жиддий эътибор берилмаса, хунук оқибатларга олиб боришини хаёлимизга ҳам келтирмаймиз.

Хуллас, қўлланма талабалар учун муҳим ўқув қуроли бўлиб қолиши шубҳасиздир. Лекин биз бу тақризни қоралаётган пайтда бу фан «Мутахассисликка кириш» ўқув программасидан олиб ташланганлигини эшитиб ҳайратландик. Бизнингча, мазкур курс нафақат олий ўқув юртлари, балки ўрта махсус билим юртлари ўқув программаларига киритилиши лозим. Чунки мазкур ўқув қўлланма илмларни эгаллаш дунёсига илк қадам қўяётган талабалар учун жуда зарурдир.

С. ЖАЛИЛОВ,
М. АБДИЕВ.

Бош муҳаррир
Аҳмаджон ДОЛИМОВ.

ЎТГАНЛАРНИНГ ОХИРАТИ ОБОД БЎЛСИН!

Т. Н. Қори-Ниёзий номли Ўзбекистон Педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти жамоаси илмий ходим Барот Ярашевга волидаси

Заринмомо ТОШЕВАнинг

вафоти муносабати билан таъзия изҳор қилади.

Т. Н. Қори-Ниёзий номли Ўзбекистон Педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти жамоаси профессор Карим Назаровга волидаси

ЭРНАЗАРОВА
Фароғат отининг

вафоти муносабати билан таъзия изҳор қилади.

Таъсис этувчилар: Ўзбекистон Халқ таълими вазирлиги, Халқ таълими ва фан ходимлари касаба уюшмаси Марказий Қўмитаси ҳамда Ўзбекистон Педагогика жамияти.

МАНЗИЛГОҲИМИЗ: 700083, Тошкент, Ленинград кўчаси, 32.

ТЕЛЕФОНЛАР: масъул секретарь — 32-54-17, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 33-04-21, 52-35, нашриёт диспетчери — 32-78-94, нашриёт телефон станцияси навбатчиси — 33-90-50.

Ўзбекистон Республикаси «Шарқ» нашриёт-матбаачилик концерни. Тошкент, Ленинград кўчаси, 32.

№ Г — 38-буюртма. ИНДЕКС: 64595. Босишга топшириш вақти 20.00. Босишга топширилди 20.00. Тиражи 160000

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12